له ستایشی فەلسەفەدا

یاخود: هەڵنانی فەلسەفە

ئەرستۆتالیس

وەرگێڕانی
نەوزاد جەمال

حکومەتی هەرێمی کوردستان

وەزارەتی ڕۆشنبیری

بەڕێوەبەرایەتی خانەی وەرگێران

xaneywergeran@hotmail.com

- ناوی کتێب: لەستایشی فەلسەفەدا
- نووسەر: ئەرستۆتالیس
- وەرگێرانی لە هۆڵەندییەوە: نەوزاد جەمال
- پیتچنین: نەوزاد جەمال
- دیزاینی ناوەرۆک: زانا کەمال
- بەرگ : ئارام عەلی
- تیراژ: ٧٥٠
- زنجیرە: ٢٢١
- چاپخانە: کارۆ
- چاپ: چاپی یەکەم
- ژمارەی سپاردن: (٢١٨٥) ساڵی (٢٠٠٨)

وتەیەکی پێویست

هەرچەندە ئەم کورتەنووسینەی فەیلەسوفی ناسراو ئەریستۆ لەبەر تێگەیشتن گران و ئالۆز نییە، بەلام سەرەڕای سانایی نووسینەکە گرنگیەکی خۆی هەیە. ئەمە نەك تەنها لەبەرئەوەی کە بە شان و باڵی فەلسەفەدا هەڵدەدات، بەڵکو لەبەرئەوەی هەندێك تێزی نایابی لەخۆگرتووە کە باس لە ڕۆڵ و تێگەیشتنی فەلسەفە دەکات لە بۆ ژیانێکی بەختەوەرو پڕواتا کە شایانی لێخوردبوونەوە بێت.

کاتێك بۆ یەکەم جار ئەم تێکستەی ئەریستۆم خوێندنەوە بیرۆکەی وەرگێڕانی کەوتە خولیامەوە. گەرچی ئەریستۆ نووسینی دیکەی زۆر بەنرخی نووسیوە بەتایبەت لەسەر ئیتیك کە یەکێکە لەشاکارەکانی، بەلام ئەم کورتەنووسینە تامێکی خۆی هەیە لەڕوونکردنەوەی واتای

فەلسەفە و ئەرکی لە ژیانی مرڤدا. لەبەرئەوە دەشێت وەرگێڕانی ئەم تێکستە بۆ سەر زمانی کوردی سەرەتایەك بێت بۆ ناسین و خۆشویستنی کارەکانی ئەریستۆ وەك چۆن دەروازەیەکیش بێت بۆ تێگەیشتن لە ناوەڕۆك و ئامانجی فەلسەفە.

هەموو مرۆڤێك هەر لە سروشتەوە حەزو خولیای زانستی هەیە. لەبەرئەمەشە کە ئەریستۆ ڕێنوێنیمان دەکات بۆ فەلسەفەکاری. فەلسەفە زانینی ڕاستیمان پێدەبەخشێت. لەم نووسراوەدا "لە ستایشی فەلسەفەدا" ئەریستۆ دەیسەلمێنێت کە تێگەیشتن و بەرچاوڕوونی فەلسەفی بەرزترین جۆری چاکەیە. چونکە بەهۆی ئەم تێگەیشتنەوە مرۆڤ ژیانێکی بەختەوەرو تەواو بەدەستدەهێنێت. لە ڕاستیدا هەر ئەمەشە سوودو کەڵکی فەلسەفە بۆ مرۆڤ. بەشێوەیەکی گشتی کارەکانی ئەریستۆ ستایلێکی زانستی تایبەتیان هەیە و تاڕادەیەکیش هێندە ئاسان نین لەبەر تێگەیشتن، بەلام دڵنیام خوێنەر چێژێکی تایبەت لەم بەرهەمە وەردەگرێت، چونکو بەشێوەیەك نووسراوە کە بێ پێچ و پەنا گرنگی فەلسەفەمان بۆ دەردەخات.

دیاره لەبەرئەوەی لە زمانی کوردیدا تێکستێکمان نیە کە بەروونی واتاکنی فەلسەفە دەربخات. من لێرەدا خۆم بەستۆتەوە بە کرۆك و واتای سەرەکی تێکستەکەوە، گەر شتێك پێویستی بە ڕوونکردنەوە یا بە وشەیەکی زیاتر هەبووبێت، ئەوا خستوومەتە نێو کەوانەوە کە لەم شێوەیەدایە{ }. ئیدی ئەوکەوانەی تر هی تێکستەکە یا هی وەرگێڕی هۆڵەندیە کە من وەك خۆی هێڵاومەتەوە هیچ دەستکاریم نەکردووە. پاشان سەبارەت بە خاڵبەندی و ڕیزپەڕاندن هەروەك چۆن لە دەقە هۆڵەندیەکەدا هاتووە هێشتوومەتەوە.

دیاره ئەکرا لە هێندێك شوێندا زیاتر ڕوونکردنەوە و لێکدانەوە و ڕاڤەی هەندێك چەمك و زاراوەی فەلسەفی بکەم، بەڵام لەبەر گەورەبوونی قەبارەو و زێتر ئاڵۆزی و سەرنەشێوان لەخوێنەری کورد کە لێکدانەوەی وەرگێڕو دەقەکە تێکەڵاو نەکات، بە باشم زانی ڕاڤەو لێکدانەوەی بۆ دەرفەتێکی تر هەڵبگرم.

نەوزاد جەمال- وەرگێڕی کوردی

پێشەکی وەرگێڕی هۆڵەندی

لە سەرجەم کارەکانی ئەریستۆ هەندێك دەستنووسی پەرتەوازە و پچڕپچڕ بەجێ ماون کە تاڕادەیەك جێگای مشتومڕو گومانن لای شارەزایان. لەوانەش یەك ناونیشان کە تائێستاش دیاره ئەو نووسینانەیە کە بریتین لە دیالۆگ و چارەسەرو شیکردنەوە - تراکتاتۆس- بابەتی کۆکراوە.

سەبارەت بەو دیالۆگانەی کە لەسەر شێوەی دیالۆگەکانی پلاتۆ{مامۆستای ئەریستۆ} نووسراون چەند ناونیشانێك هەن وەك: سیمپۆزیوم، سۆفیست، گرایلۆس یاخود زمانپاراویی و ئیودەمموس-ڕۆح. یەکێك لەو تراکتانە دەربارەی چەمکی چاکەو ئایدیاکان و شوێنکەوتوانی پیتاگۆراس و دیمۆکریتوسە. وە یەکێك لەودەستە نووسینەی کە بزربوون ئەم نووسینە وەرگێڕدراوەیە بەناوی (Protrepticus) کە لەلایەن (W. D.Ross) وە

سەرجەمی نووسراوەکانی ئەریستۆ کۆکراوەتەوە و لە ژێر دیالۆگەکاندا ڕیزبەندکراون.

لەنێو ئەو نووسراوە پچڕپچڕانەدا شتێك بەدی ناکرێت کە وتووێژبێت لەنێوان دووکەس یا زیاتردا کرابێت، بەڵکو تێبینی ئەوە دەکرێت کەلەبنەڕەتدا دەقەکە دیالۆگ نییە، بەڵکو سەلماندێکی بەڵگەییە و وەك دەقێکی پۆلێمیکی {نووسینێکە کەتێیدا بەبەڵگەوە بانگەشە یا دژایەتی بۆچوونێك دەکرێت}. ئیدی لەمڕووەوە دەقەکە کاراکتەری دیالۆگێکی هەیە، ئەگینا بۆخۆی ستایلی دیالۆگی نییە{واتە بەو مەبەستە نەنووسراوە}.

بە شێوەیەکی گشتی دەقەکە بەمەبەستی دژایەتی و بەرپەرچدانەوەی ئیسۆکراتێس (٤٣٦-. ٣٣٨.پ.ز.) نووسراوە. لە ئەوکاتەی ئەم دەقەی تێدا نووسراوە ئیسۆکراتێس وەك مامۆستاو نوسەرێکی زمانپاراوی بەناوبانگ بانگەشەی بۆ ڕیتۆریکا دەکرد وەك ڕاسترین و باشترین شێوازێ بۆ گەیشتن بە پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی.

لەو سەردەمەی ئەم خەریك بوو لە ئەسینا، پلاتۆو ئەریستۆش خۆیان لەو مشتومڕەی دەربارەی باشترین

شێوازی

فێریوون وفێرگە هەڵقورتاند. لەو نووسراوەی کە بەناوی (Antidosis) کەلە دەوروبەری ٣٥٣ .پ.ز. بڵاوکرایەوە، ئیسۆکراتێس بەرگریەکی تەواوی لە پرۆگرامی فێرگەکەی خۆی دەکرد و ڕەخنەشی لە فەلسەفەش دەگرت. بۆنموونە لە نووسینەکەی ئیسۆکراتێس کەدێینە سەری، شتێکمان لا دروستدەکات بەتایبەت لەچۆنییەتی مشتومڕەکە کەچۆن بەشداربووان لە وتووێژەکەدا پێشبڕکێی یەکتردەکەن. هەروەها بەوریاییەوە لەسەر پلەوپایەی سۆکرات و شوێنکەوتوانی قسەکراوە. وەك خۆی دەڵێت:

"بە ووریاییەوە پێتدەڵێم گەر بەراوردێك لەنێوان ئەوانەی کە لافی سۆراخکردنی داوەری و ویژدان دەکەن بکەم، پرۆگرامی من لەهی هەموویان باوەڕپێکراوترو گونجاوترە، چونکو ئەوانی تر بانگەشە بۆ جۆرێك لە ڕەوشتبەرزی و بۆچوونێکی فەلسەفی دەکەن کە جگەلە خۆیان کەسێك تێی ناگات و هاوکات ئەو بۆچوونەش لەناوخۆیاندا مشتومڕاویە. لە کاتێکدا بۆچوونەکانی من

هاویەکە. بەلاّم ئەوان هەرئەوەندەیان بەلاوە بەسە گەر سەرکەوتووبن بەهۆی ناوبانگی خۆیانەوە، وە چەند فێرخوازێك بەلای خۆیاندا ڕابکێشن. بەلاّم من هەرگیز لەم ڕەوشتە تێناگەم گەر ڕۆژێك لە ڕۆژانیش تەنها یەك کەس بۆ فێریوون بێتەلام. مەبەستی من ئەوەیە کە کۆمەڵ بەگشتی بۆ ڕەفتارێك هانبدەم کە بەهۆیەوە ژیانیان باشتربێت و وە هێلێنەکانی-گریکەکانی- تریش لەو بێ دەرەتانییەی ئەمرۆکە ڕزگاربکەم (Antidosis,Isocrates; ٨٤-٨٥).

ئەمە هۆکارێك بوو بۆ فەیلەسوفێکی وەك پلاتۆ کە دەبێت پارێزگاری لەفەلسەفە بکات. هەوڵی ئەو بەتەنها بەوەوە نەوەستایەوە کە ئەو بڕیارەپێشوەختانەی کەوایاندەبینی فەلسەفە لە خزمەتی هیچ شتێکدانییە و بەشێکیش نییە لە ژیانی ڕاستەقینەی پیاوان. ئیدی پلاتۆ دووچاری هێرش وململانێ بووە لەگەڵ شاعیرو سۆفیستەکانداو کە هەریەکێکیان ڕێگەیان بۆ خۆیان خۆشدەکرد.هەر لەمێژەوە نەریتێك لەئارادابوو کە شاعیرەکان خۆیان وەك زمانحاڵی ڕاستەقینەی خوداکان لە

ئامۆژگاریکردن و ڕێنیشاندانی خەڵکیدا نیشان بدەن. سۆفیستەکانیش دەیانویست لەڕێی وانە وتنەوە هەمان ڕۆڵیان هەبێت و لافیان بەسەر خوێندکارەکانیاندا لێدەدا کە دەیانخەنە سەر ڕێگای سەرکەوتن.

دیارە بەشێکی گەورەی کارەکانی پلاتۆ هەوڵێکە بۆ ئەوەی لە کۆنتێکستی ڕووناکبیری و کۆمەلاّیەتی و کولتوری سەردەمی خۆیدا جێگەیەك بۆ فەلسەفە بپچڕێت. بەدرێژایی ژیان ئەشکەنجە و ململانێی دژ بە فشوفیشاڵی شاعیران و سۆفیستان چالاکیەکی کرنگی بینی. پلاتۆ بەهۆی نمایشکردنی سۆکراتەوە وەك فەیلەسوفێکی نموونەیی ویستی جەماوەرەکەی بکاتە شوێنکەوتووانی ژیانێکی فەلسەفی. لە (apologie) داکۆکیدا کە باس لە داکۆکیکردنەکەی سۆکرات دەکات و هەوڵدەدات لە زاری مامۆستاکەیەوە بڵێت ژیان بەبێ پێداچوونەوەیەکی فەلسەفی هیچ بەهایەکی نییە: "ژیانێك بەبێ بیرکردنەوەی ڕەخنەیی ژیانێك نییە کەشایانی مرۆڤ بێت" (Plato; Apologie ٣٨a ٥).

گەرچی سۆکرات وەك نموونەیەکی بەرجەستەکردنی

ئەو ڕاستیە {ڕەخنەگرێکی فەلسەفی} هاتە مەیدانەوە، ئەپۆلۆجیەکەی پلاتۆ تەنها وەک پشتگیری و داکۆکیکردن لە سۆکرات ناخوێنرێتەوە، بەڵکو بۆخۆی وەک ستایشکردنێکی فەلسەفەشە. گەرچی ئەو پیاهەڵدانە بە فەلسەفەدا ژانرێکی ڕیتۆریکانەیە، وەک چۆن لای سۆفیستەکان هەمان شێوە بەکارهاتووە. بەلام ئەم پیاداهەڵدانە وەک بابەتێک لای سۆفیستەکان بەشێوەیەکی دیکە کاری پێدەکرا. لەبەرئەوەی لای ئەوان کەسێک یاخود بابەتێک هەڵدەبژێردرا کەجێی پرسیاربوو. بەمەش دوو مەبەست هەبوو لە پشتیەوە: یەکەم بۆ ئەوەی بەهۆی بابەتێکەوە سەرنجی فێرخوازەکان لە داهاتودا بەلای خۆیاندا ڕابکێشن. وەلێ سەبارەت بە ڕاستگۆیی و دروستی بەڵگەکانیان دەیانویست دەریخەن کە کەسێکی لاواز لە سەلماندندا، بەهێزتربکەن". بەپێی ئەفسانەکانی هێلێن ئەم شێوە بیرکردنەوەیە نەگبەتی هێنا بۆ گریکەکان، بەتایبەت لەپێناو ئەو جەنگە ماڵوێرانکەرەدا دژ بە ترۆییەکان. چونکە ئەمە لە سەردەمێکدا بوو کە سۆفیستەکان لەبرەودا بوون، بەتایبەت سوارچاکێکی ئەو مەیدانە وەک گۆرگیاس و ئێسوکراتیس. بەلای لەبلەبانێکی

بیرتیژی وەک گۆرگیاس ئەم پێداهەڵدانە بۆخۆی مایەی کێبەرکێیەکە کە بیسەلمێنێت تاچەند باوەرپێکراو جێگای متمانە پێکردنە. هەروەها ئیسۆکراتیس وەک سەرکردەی فێرگەیەکی ڕیتۆریکی هاوکاریی بکات لەم لایەنەوە تاوەکو هونەری ڕیتۆریکی خۆی سەربخات و بیسەلمێنێت.

پاش مردنی سۆکرات ، فەلسەفە و سوکراتیش بوونە بابەتێکی رەخنەیی و پێداهەڵدان. لە پێناو پێدا هەڵدان و هەم ڕەخنەگرتنیشدا کۆمەڵێک پشتگیری یاخود ڕەخنە لەسەری نووسراون. هەروەها ئەپۆلۆجیەکەی پلاتۆش دەچێتە هەمان چوارچێوەوە. دەشێت ئەم کارە بەربەرەکانییەکی بۆ ڕەخنەگرانی فەلسەفەی پلاتۆ دروستکردبێت کە بەهۆیەوە هێرش بکەنە سەر سۆکرات. لە هەموو حاڵەتێکدا دەتوانین ئەپۆلۆجیەکە وەک پێداهەڵدانێک بەفەلسەفەدا بخوێنینەوە: بەتایبەتی سۆکرات تێیدا پێ لەسەر پرەنسیپەکانی خۆی دادەگرێت و بەرگری لە ڕەفتارەکانی خۆی دەکات.

بەلام دەشبینیت کە پێداگرتن و خۆڕاگری خۆی بەمەرگ پاداشتی دەدرێتەوە! بۆیە داڕشنەوەی بەرگریەکەی

سۆكرات جۆرێكه له ئایدیالیزەكردنی ژیانێكی فەلسەفی كە سۆكرات سەرمەشقێكی نموونەییە! پۆرترێتی سۆكرات لە ئەپۆلۆجیدا نموونەییە، گەرچی ئەمە دوور لە بڕیاری حوكمدانی سۆكرات نووسراوەتەوە، بۆیە وەك بەرگركردنێكی قانونی هیچ بەهاو واتایەكی ئەوتۆی نییە!

كاتێك سۆكرات لە ئەپۆلۆجیدا بەدواچونێكی فەلسەفی دەبەستێتەوە بەواتای ژیانەوە، بەوتەزایەكی ڕیتۆریكی — پۆلێمیكی ئەمە دەكات: لە ڕاستیدا ئەمە بۆچوونی پلاتۆیە لەو مشتومڕەدا دەربارەی باشترین شێوەی فێركردن. ئەم بۆچوونە بەردەوام لە (Protrepticus)ی ئەریستۆدا دووبارە دەبێتەوە. ئەریستۆش بە شوێن پێهەڵگرتنی پلاتۆ و هەم دژ بە ئیسۆكراتیس دەیەوێت ئەو بۆچوونە سەبارەت بە بەرگریكردن لەفەلسەفە دووپاتبكاتەوە كە فەلسەفە بەتەنها زانستێك نییە، بەڵكو لە مێژەوە وەك ژیانێك (فێربوونی ژیان) سەیركراوە، چونكە سۆراخكردنی دانایی- فەلسەفە تەنها ڕێگایەكە بۆ گەیشتن بە بەختەوەری ژیان!

بۆیە كارێك كە تایبەتە بە ئامۆژگاریكردن سەبارەت بەوەی مرۆڤ چالاكییەكی وەك فەلسەفە پراكتیزەبكات پێی

دەوترێت پێداهەڵدان (Protreptikos) یاخود هاندان. وشەی هاندان بەو واتایە كە لە نووسینەكەی پلاتۆ (Euthydemus) دا هاتووە كە تێدا سۆكرات بە سۆفیستێكی وەك ئێوتایدەموس و (Dionysodorus) دیۆنیسۆدۆروس (e.v ٣c٢٧٨.). سۆكرات دەیەوێت لەسەر بەڵێنەكانی بڕوات كە نمایشێك ئەنجام بدات دەربارەی هاندانی فەلسەفی (rotreptike sophia) : مەبەست لەمە ئەوەیە كە (Clinias) كلینیاسی لاو بۆ وەدەستخستنی ڕێزو ڕەوشتبەرزی هانبدات.

لەژێر سەرپەرشتی سۆكراتدا دواتر مرۆڤ دەگاتە گریمانەیەك: ڕەخنەی بێ زانست و زانین بوونی نییە! ئەو زانینەش كاتێك بەشداری دروستكردنی بەختەوەری دەكات كە نەبێتە سەرمایەیەكی مردوو، بەڵكو بناغەیەك بێت بۆ كردەوەكان. بەهەمان شێوەش دەبێت دارتاشێك تەنها ئیش بەكەرەسەو ئامێرەكانی بەردەستی نەدەكات، بەڵكو دەبێت باش بەكاریان بهێنێت. هەمان بۆچوونیش لە لاپەڕە ٧٩ ی (Protrepticus)ی ئەریستۆدا دووبارە دەبێتەوە. لەوێدا ئەو جیاوازیەك لەنێوان ئەو بەهرەیەی كە لەمرۆڤدا هەیە

لەگەڵ ئەوەی کە دەگونجێت بەزانین و زانست بژمێردرێت.

زاراوەی *پرۆترێپتیکوس لۆگۆس* بۆ نووسینێکی تایبەت بەکاردێت کە ڕێنوێنی مرۆڤدەکات بەرەو پراکتیزەکردنی فەلسەفە، بەهەمان شێوەش لەلایەن چەندین کەسی دیکەوە لەم جۆرە نووسراوەی ئەرستۆ هەیە وەك بۆنمونە: Aristippus, Epicurus, Cleanthes, Chrysipurs, Posidonius, Cicero. یەکێك لەو دەستنووسە پارێزراوانەش پرۆترێپتیکوسی پلاتۆنیزمی نوێیە Iamblichus Chalias(ca. ٢٤٠-٣٢٠).

ئیامبلیکوس دەستنووسەکەی وەك نموونەیەك بۆ چاولێکردنی زۆربەی تێکستە بزربووەکەی ئەریستۆی بەکارهێناوە و ویستویەتی دایبڕێژێتەوە، بەڵام لەسەر زمانی ئیامبلیکوس. شایانی باسە ئەم دارِشتنەوەیە بەهۆی دوو هۆکارەوە بارگرانتر بووە. چونکە ئیامبلیکوس خووی وابوو کە دیالۆگەکانی پلاتۆ بەپێی پەرتووکێك بنووسێتەوە کە لە شێوەی چارەسەرکردنێکدا بێت. جا ئاخۆ ئەم جۆرە کارەی لەسەر پرۆترێپتیکوسی ئەریستۆ چەسپاند یا نا، ئەمە بەباشی دیار نییە.

پاشان لەکارەکەی ئیامبلیکوس دا چەند دژبەیەکیەکی *ستێریۆتایپ* ئامێزی وەك ڕۆح \جەستە، بالاّیی و نزمی، واتە ئەو بۆچوونانەی وەك لە ئاستێکی بڵند و بەرزدا خۆیان دەبیننەوە. بۆ ئێمە ئاسان نییە کە ئەو شێوازە ڕیتۆریکیەی ئیامبلیکوس وەك ستایلێکی خۆی بژمێرن یا نا. لەهەموو حاڵەتێکدا ناتوانین ئەو خەسڵەتە بدەینە پاڵ تێکستەکەی ئەریستۆ کە ڕاستەوخۆ لە ژێر کاریگەری پلاتۆدایە!

چونکە دەشێت ڕاست نەبێت کە لە ڕێی بیرکردنەوەکانی پلاتۆوە ئەنجامگیری ئەوە بکەین کە دەقەکەی ئەریستۆ لەسەردەمی لاوێتیدا نوسرابێت. گەر لەو ڕوانگەی پیداهەڵدان بەژیانی فەلسەفیەوە سەیری کارەکانی ئەریستۆ بکەین، ئەوا سەرلەبەری ژیانی ئەو پلاتۆنی بووە و تارِادەیەکیش ئەریستۆ کەمتر لە مامۆستاکەی بایەخی بە مەسەلە سیاسیەکانی سەردەمی خۆی داوە. هەروەها ئەو بۆچوونەی کەپێی وایە بیروهزری ئەریستۆ تەواو لەژێر کاریگەری پلاتۆ جیا ناکرێتەوە، تارِادەیك بەهێزنییە. بەڵام گەشەکردنێکی باش لە ژیان و کارەکانی ئەریستۆدا تێبینی

دەکرێــت، گەرچــی لەهــەمان کاتــدا قورســایی کاریگــەری مامۆستاکەشی پێوە دیاربێت!

کۆرنێلس فێرهۆڤن Cornelis Verhoeven

له ستایشی فەلسەفەدا

یاخود: *هەڵنانی فەلسەفە*

ئەریستۆتێلس

Aristoteles *Protrepticus*؛

ڕۆح و بەختەوەری

١

﴿ئەریستۆ دەقی "له ستایشی فەلسەفەدا" پێشکەش بە (Themison)شای قوبرس دەکات.[1] لەگەڵ ئەوەشدا پێشنیازدەکات﴾ کە تا ئێستا بۆ هیچ کەسێك هەڵنەکەوتووە پێداویستیە سەرەکیەکانی لەبەردەستدابێت تاوەکو خۆی بۆ فەلسەفە تەرخانبکات. بەلاّم ئەو (شای قوبرس) هۆکارێکی –ڕێگایەکی زۆری لەبەردەم دابوو تاوەکو بەباشی بتوانێت بەوکارە هەڵبسێت. هەروەها ئەو بیرکردنەوەیەکی بەرزیشی هەبوو.

[1] پێدەچێت لێرەدا ئەریستۆ بیەوێت ئەو تێزە پلاتۆنییەی کە شافەیلەسوفە بەوریيایەوە بەکاربهێنێت بۆ ئەوەی پشتگیری ماددی و دەسەلاّت پێکەوە گرێچ بدات.

٢

﴿ ئەوانـــەی بـــەدوای بەختـــەوەری لـــە هـــەبوونی {کەرەسـەی}ماددیـدا دەگـەڕێن، شکـست دەهێـنن: چـونکە بارودۆخەکـەیان﴾ وایـان لێـدەکات کـە دەبێـت هەڵبـژێرێك بکـەن لـە نێوانیانیانـدا {شـتەماددیەکاندا} و هـەم ئـەوەش بکەن کـە لەسـەریانە بـۆکردن. بۆیـە دەبێـت مـرۆڤ هـەردەم چاوی لەو دۆخە ناخۆش و ناشادکەرانەیش بێت کـە بەسـەر کەسێکی وەهادا{ئـەوەی بەختـەوەری لـە شـتە ماددیەکانـدا دەبینێتەوە} دێت، وە دەبێت خۆی لەو دۆخـە ڕزگاربکـات و تێشبگات کە بەختەوەری لەوەدا نییە مرۆڤ بـەدوای سـامانی ماددیـدا بگـەڕێت. بـەڵکو بەختـەوەری لەوەدایـە کـە ڕۆحـی ئـادەمی ڕەحـەت بێـت.[2] هـیچ کەسـێك ناتوانێـت لافـی ئـەوە لێبدات کە جەسـتە مایـەی بەختەوەریـە، هـەر لەبەرئـەوەی کـە جەسـتەی بـە بـەرگ و کاڵایـەکی جوانـەوە ڕازاوەتـەوە،

[2] ئەرکی خۆی وا دەبینێت کەدانیشتوانی ئەسینا قایل بکات کە ئـەوان خـەمی ڕۆحـی خۆیـان بخۆن، چـونکە خـەمخواردنی ڕۆح مـرۆڤ دەباتـە پلەیـەکی بـەرزەوە. دا2b30 سۆکرات لـە ئەپۆلۆجی پلاتۆ لەسەردێڕی

بـەڵکو لەبەرئـەوەی سـاغ و دروسـتەو لـە دۆخێکـی باشـدایە، گەرچی جەستەشی ناپۆشتەو ڕووتیش بێت.

بەهەمان شێوەش دەبێت بیر لە ڕۆحت بکەیتەوە. تـۆ یـا هـەموو مرۆڤێـك دەتوانێـت ڕۆحـی خـۆی بـە فێرکـردن و خوێندنێکی باش بەختەوەر بکات: نەك بـەوەی کـە ڕواڵـەت وڕووخـــسارێکی زۆر شۆخوشـــەنگی هـــەبێت کـــە هـــیچ سودوکەڵکیشی نەبێت. وەك چۆن بەلامانـەوە ئەسـپێك زۆر بـــەنرخ نییـــە گەرچـــی ڕەشمێکـــی زێـــڕینیش و زینێکـــی گرانبەهاشی پێوەبێت، لەبەرئـەوەی گوێڕایـەڵ نییـە. بـەڵام گـەر حـاڵی بـاش بـوو{گوێڕایـەڵ بـوو} ئەوسـاکە بـەرز دەینرخێنین.

٣

سەرەڕای ئەوەی خەڵکانێك زۆرجار کە هـیچ سـوودێکیان نییە و دەبنە ساماندار، بەمەش زۆر بایـەخ بـەو بـەهاو بـەو شـتانە دەدەن کەمولکیانـە، نـەك سـامانە ڕۆحیـەکان. ئیـدی هیچ لەمە شەرمەزارتر نییە لـە ژیانـدا، بۆنموونـە هـەروەك چۆن کەسێك دەبێتە مایەی گاڵتەجاڕی بەهۆی ئەوەی خۆی

لە یەکێك لە بەندوکۆیلەکانی کەمترە، بەهەمان شێوەش دەبێت ئەوانەی سامانی ماددی گەورەترە لە خودی سروشتیان، کەمتر دەبێت، بە ماکامەران و نابەختەوەر بژمێردرێن.

4

لەڕاستیدا ئەمە وایە، چونکە زۆر هەبوون(سامان زۆری) هۆکارێکە بۆ سەرکێشی و زیادەڕەووی، وەك پەندەکە دەڵێت. هەروەها کاتێك نەزانی ونەخوێندن هاوشان دەبێت لەگەڵ دەسەڵات و هێزدا، ئەوساکە ئەمەش سەرلێشێواویی وشێتی لەدایك دەبێت، وە ئەوانەی ڕۆحێکی نادروست و ناجۆریان هەیە، هیچ قازانجێك لە سامان و هێزو جوانی ناکەن.

بەڵام تاچەند مرۆڤ ئەم خەسڵەتانە{هێز،سامان، جوانی}ئەوەندە زیانی بۆخاوەنەکەی هەیە، بێئەوەشی بەخۆی بزانێت. وەك دەوترێت "چەقۆ(خەنجەر نادرێتە دەست منداڵ)": واتە هەرگیز نابێت دەسەڵات بخرێتە دەستی کەسی ساویلکەوە.

5

سەبارەت بە تێگەیشتن دەشێت هەموو یەکێك هاوڕابێت کە تێگەشتن لە بەرئەنجامی ئامادەیی فێربوون و گەڕڕان بەدوای ئەوەی پێویستە بۆ وەدەستخستنی فەلسەفەدایە. بۆیە هیچ بەهانەیەك نامێنێتەوە بۆئەوەی چیدیکە مرۆڤ بەدوای خوێندنی فەلسەفە نەکەوێ.

خوێندنی فەلسەفە

6

لە دوو حاڵەتدا مرۆڤ باس لە خوێندنی فەلسەفەدەکات: کاتێك کە مرۆڤ دەیەوێت بزانێت ئایاکو خویندنی فەلسەفە پێویست نییە. هەروەها ئەو دەمەی مرۆڤ خۆی بە تەواوی بۆ فەلسەفە تەرخاندەکات.[2]

[2] بەواتایەکی فراوانتر "فەلسەفە" لێرەدا هەموو شێوازێکی ڕوناکبیری دەگرێتەوە. بەمانایەی پلاتۆ لەکۆماردا لە سەردێڕی (٤٧٥) دا مرۆڤی فێرخواز وەك فەیلەسوف ناوزەد دەکات. ئیدی باسکردنی لە ڕۆڵی ڕوناکبیری و کۆمەڵایەتی فەلسەفە بۆخۆی بەشێکە لە فەلسەفە ولە هەمان کاتدا هۆکارێکە بۆ خوێندنی. دەشێت ئەمە وەڵامێکی بەرگریکارانە بێت سەبارەت بە ستایشکردنی فەلسەفە. بەمانایەکی تایبەت فەلسەفە بریتیە لە بۆچوون و تێگەیشتن لە پرەنسیپە یەکەمینەکان.

7

﴿لەبەرئەوەی ئێمە ڕووی دەممان لە مرۆڤە نەك ئەوانەی کاراکتەر{کەسێتی}خودایان هەیە، دەبێت ئەو هەڵنان وئامۆژگاریانە{سەبارەت بەخوێندنی فەلسەفە} لەگەڵ هێڵە سەرەکیەکانی ڕۆڵی کۆمەڵایەتی ژیانی پراکتیکی فەلسەفە بگونجێنین. بابێینە سەر ئەم خاڵە﴾

٨

﴿ئەوەی لەبەردەمان دایە بۆ ژیان بۆنموونە لاشەو ئەوەی پەیوەندیان پێوەیەتی، دەتوانین وەك ئامێرێك، ئامرازێك سەیری بکەین. ئیدی بەکارهێنانی ئەم ئامرازە جۆرە ڕیسکێك لەگەڵ خۆیدا دەهێنێت. بەتایبەت بۆ ئەوانەی کە بەشێوەیەکی دروست ئەو ئامرازە بەکار ناهێنن، ئاکامی خراپی لێدەکەوەێتەوە، لەبەرئەوە دەبێت بەدوای زانستێك دا بگەڕێین بۆئەوەی هاوکاریمان بکات لەو بوارەدا تاوەکو بتوانین بەشێوەیەکی دروست ڕێکیانبخەین. ئیدی دەبێت بەدوای ئەو زانینەدا بگەڕێین و بەشێوەیەکی

دروست بەکاری بهێنین. لەبەرئەوە دەبێت فەلسەفە بخوێنین تاوەکو بتوانین بەشێوەیەکی دروست لە کۆمەڵدا هەڵسوکەوت بکەین﴾

٩

ئیدی ئێستا چەند شێوەیەکی جیاوازی زانست لە ئارادا هەیە: یەکێك لەوانە ئەو زانستەیە کە لە ژیاندا سوودو کەڵکێکمان پێ بگەیەنێت. ئەویتریش ئەو انستەیە کە خەڵکی بەکاری دەهێنن. کەواتە چەند جۆرێك لە زانست هەیە کە هەریەکەی بۆ مەبەست و شتێك بەکاردەهێنرێت. وە ئەوانەشی ڕێنمایکەرو ڕێنیشاندەرن. گەرچی جۆری دووهەمیان باڵادەسترە، بەڵام چاکە بەمانایەکی دیاریکراو دەگەڕێتەوە بۆ هەردووکیان{هەردوجۆرەکە}. دەی کەوابێت تەنها زانستێك هەیە کە بتوانێت بڕیارێکی دروست پێکبهێنێت و هەروها ئەقڵ و هەموو لایەنەکانی چاکە لەبەرچاو دەگرێت - وە فەلسەفە شێوازێکە لە زانست و زانین- کەدەتوانین هەموو شێوەکانی تری زانین بەکاربهێنین و ڕێنوێنیش بکات بێئەوەی پێچەوانەی

سروشتی مرۆڤ بێتەوە، لەبەرئەوە دەبێت لەهەموو حاڵەتێکدا فەلسەفە بخوێنرێت. چونکە بەتەنها فەلسەفە دروسترین بڕیاری لایە، هەم تێگەیشتنێك دەبەخشێت کە هیچ هەڵەو خەوشێکی تێدانییە.[2]

سروشت و بوون

١٠

﴿با لەخاڵێکەوە دەست پێبکەین ئەویش مەبەست و ئامانجی سروشتە، وەلەوێشەوە بگەینە هەمان ئامۆژگاری﴾

١١

ئەوشتانەی کەهەن لەهەندێك حاڵەتدا بوونیان دەرئەنجامی هەندێك مەبەست وکارامەیی و لێهاتوویی مرۆڤە، بۆنموونە خانوو یاخود کەشتیەك. هەردووکیان {خانوو و کەشتیەکە} بەرئەنجامی یاخود بەهۆی کارامەیی

[1] Aristoteles: *Metaphisica*; I,2 (982a18-30) [2]

و وەستاییەکی تایبەت و پلانێکەوە هاتوونەتە بوون(دروستکردن). بەڵام شتگەلێکی دیکە هەن کەبوونیان وابەستەی کارامەیی و لێهاتوویی نییە، بەڵکو بەهۆی سروشتی خۆیانەوەیە. هۆکاری بوونی گیانلەبەران و ڕووەك دەگەڕێتەوە بۆ سروشت و ئەو بابەتانەی لەم جۆرەشن بە کردەیەکی سروشتی هەن. بەڵام چەند شتێکی دیکە هەیە کەبەڕێکەوت هاتوونەتە بوون. سەبارەت بەزۆربەی ئەوشتانەی کە بەهۆی پرۆسەیەکی سروشتی و هەروەها بەهۆی هۆکارێکەوە هەن، دەتوانین بڵێین کە بوونیان بەرهەمی ڕێکەوتە.

١٢

ئەوشتانەی کەبەڕێکەوت هاتوونەتە بوون بەهیچ شێوەیەك مەبەستێکی دیاریکراو و هیچ ئامانج و چارەنوسێکی نییە. بەڵام ئەوانەی کە بەرهەمی دەستکرد و لێهاتووین هەم مەبەست و هەم ئامانجێکی تێدا بەدی دەکرێ. کێ کارامەیی و لێهاتوویەکی هەبێت، هەمیشە

دەتوانێ هۆیەك، پاساوێك بهێنێتەوە کەبۆچی شتێك دەنوسێت و بەهۆیشیەوە چ مەبەستێك دەپێکێت. ئیدی ئەم مەبەستە باشترە لەوەی مرۆڤ داخۆ بەهۆی ئەوکارەی چاوی لەچی بڕیوە. من مەبەستم لەو شتانەیە کە کارامەیی هۆکارێکی سەرەکیە لەدروستبوونیان، نەك لاوەکیە. لێرەوە دەتوانین پزیشکی وەك هۆکارێك بۆ تەندروستی دابنێین وەك لەوەی بە هۆکاری ناساغی بژمێرین. بەهەمان شێوەش هونەری بیناسازی هۆکارێکە بۆ سازکردنی خانوویەك نەك بۆ ڕووخاندنی.

بەم شێوەیە دەبینین کە هەرشتێك بەپێی یاساکانی کارامەیی وەستایی و کارزانی بێتە دی-بوون- ئەوا بوونی ئەو شتە مەبەستێکی دیاریکراوی هەیە: ئەویش چارەنوس و ئامانجە تێیدا. وە ئەو ئامانجەش بەرزترین شتە. بەڵام ئەوەی بەڕێکەوت دروستبێت، بەهۆی مەبەست و ئامانجێکی دیاریکراو و تایبەتبوون. وەڵێ دەشێت بەڕێکەوت شتێکی باش دروستبێت، بەڵام ئەوە شتێکی باش نییە لەبەرئەوەی کە بەڕێکەوت دروستبووە. ئیدی ئەوەی بەهۆی ڕێکەوتەوە

دروستدەبێت هەمیشە شتێکی، هەبوونێکی نادیاریکراوە.[3]

١٣

لەو نێوەندەشدا شتێك کە بەڕێگایەکی سروشتی دێتە بوون، مەبەستێکی دیاریکراوی تێدا هەیە، وە هەمیشە فۆرمێك وەردەگرێت کە لە پێناو مەبەستێکی بالاو بەرزتردایە، نەك لەبەرئەوەی بەروبوومی —بەرهەمی- کارامەیی مرۆڤ بێت.[4] لەبەرئەوەی ئەوە سروشت نییە کەلاسایی کارامەییەك دەکاتەوە، بەڵکو بەپێچەوانەوە ڕاستە. وە کارامەیی لەپێناو دیاریکردنی سروشتدایە و هاوکارە لە پڕکردنەوەی گشت کەموکورتیەکانی سروشت.[5]

---

[3] Arisotitels: *Phisica*, II,5(197a 5-11).[2]

[4] ئەریستۆ لە Caelo I،٤ (271a33) دەڵێت خواو سروشت هیچ شتێك لەخۆڕا ناکەن. پێش ئەریستۆ لیوکیپووس Leucippus هەمان بنەمای وتوە: "هیچ شتێك لەخۆڕا ڕوونادات، بەپێچەوانەوە هەموو کەسێك لەسەر بنەمای ئاوەزوئەقڵ هەم زەرورەت دەڕوات بەڕێوە".: Diels& Kranz, Die Fragment, Fr.67 B2.

[5] کۆنتێکستی چەمکی "بالا" یاخود بەرزو "نزم"ڕەتدەکاتەوە کەلاساییکرنەوە-لەسەر دروستکردنەوە-لاسایکردنەوەیەکی میکانیکی نییە، بەڵکو جۆرە ویست وحەزێك تییدا ئامادەیە: چونکە هەوڵێکە بۆ گەیشتن بە هەمان شت وەك خۆی ،

پێدەچێت هەندێك شت لە سروشتدا تەنها بەهێزی خۆی بێ هاوكاری{دەرەكی}دروستبێت، لەكاتێكدا سروشت زۆر بەسەختی یاخود هەر ناتوانێت ئەو كارە ئەنجام بدات.

ئەمەش بەئاشكرا لە پرۆسەكانی دروستكردن و گەشەكردندا دەردەكەوێت: هەندێك تۆو گەشەدەكەن{بەروبومیان دەبێت} بەبێ هیچ هاوكاریەك و بێگوێدانە هیچ خاك وزەویەك لەهەرشوێنێك بێت ئەو تۆوانە دەبنە بەروبووم. لەكاتێكدا هەندێك بۆ ئەوە پێویستی بە كارامەیی هەیە {وەك كشتیاروجوتیار}، بەهەمان شێوەش هەندێك گیانلەبەر بەهێزوتوانای خۆیان گەشەدەكەن، لەكاتێكدا مرۆڤ بۆ دابینكردنی ژیانی چەندین كارامەیی و كارزانی پێویستە بۆ خۆراك {پەیداكردن}كەهەر لەقۆناغی لەدایكبوونەوە دەستپێدەكات تا كۆتایی ژیانی.

تەنانەت گەیشتن بە ئاستێكی بەرزتر: Arisoteles; *Politica* VII,17(133a 1-3).

١٤

ئیدی گەر كارامەیی مرۆڤ لاسایكردنەوەی سروشت بێت، ئەوا كارامەیی بۆخۆی چەند خەسڵەتێكی هەیە كە لەپرۆسەی دروستبوونی هەموو شتێكدا چاوی بڕیوەتە شتێك{بەمەبەستێك}. دەتوانین گریمانەیەك بكەین كە ئەوشتەی بە شێوەیەكی ئاسایی دێتەبوون، ئەوا بەهۆی مەبەستێكی دیاریكراو دێتە دروستبوون. وەئەوەش كە بەڕێگایەكی باش دروستدەبێت، ئەوا هەر بەشێویەكی ئاسایش دێتە بوون. وە ئەوەشی كە هەیە یاخود دێتە بوون باشە بەلانی كەمەوە كاتێك پابەندی پرۆسەیەكی سروشتی دەبێت. ئەوەشی دژ بەسروشتە، ئەوە باش نییە و ناكۆكە لەتەك ئەوەی كە سروشتیە.

١٥

لێرەدا دەگەینە ئەنجامێك: هەبوونی سروشتی ئەوەیە

کـە بەمەبەسـتێکی دیـاریکراو بێتـەبوون. ئـەم ڕاسـتیەش بەتایبـەتی لـە ئەندامـەکانی جەسـتەی خۆمانـدا بەباشـی دەبینـرێت. بۆنموونە گەر هاتوو بـە سـەرنجێکی ووردەوە لـە پێڵـوەکنی چـاوان بـڕوانین، دەردەکـەوێت کـە هـەر لـەخۆوە دروست نـەبووە، بـەڵکو بـۆ پارێزگاریکردنـە لەچاوەکانمان و هـەروەها بـۆ ئـەوەی پـشوو بـە چـاو بـدات تـا شـتێکی تێنەکەوێت.[4]

لێرەدا مەبەستمان لە هاتنـەبوون و دروسـتبوون ئەوەیـە کـە شـتێك لـە پێنـاو مەبەسـتێکی دیـاریکراودا دروسـتبووە. بۆنموونـە کاتێـك کەشـتیەکی بارهـەڵگر دروسـتدەکرێت بەمەبەستی گواستنەوەی ئـاویی. ئیـدی هـەر لـە پێنـاو ئـەو مەبەستەشدا دروستکراوە.

١٦

[4]لە "یاداشتەکان دەربارەی سۆکرات" زینیچفۆن ئەوە دەدرکێنێت کە پێکهاتەی پێڵوەکانی چاو وەڵامی ئەو مەبەستانەیە کـەلێرەدا باسـکرا، هـەروەها ئـەو ئامـانج و وەڵامم دەبەستێتەوە بەچەمکی ئاکامەندی هوشیاریەوە، *سەیری*:
Xenophon, *Herrineringen aan Socrates* I,4,5. Aristoteles, *De anima* II, 9(421 b 29-32).

گیانلەبـەرەکان و زینـدەوەران هـەر هـەموویان سـەربەو شـتەن کـە بەڕێگایـەکی سروشـتی یـاخود دروسـتکردنیان هاوکۆکـە لەگـەڵ سروشـتدا، یـاخود لـە هـەموو حاڵەتێکـدا باشترین و بـە بـەهاترین زینـدەوەرن. لەوبارەیـشەوە ڕایـەك هەیـە کـە زۆربـەی شـتەکان بەپێـچەوانەوەی سروشـتەوە دروسـتبوون و هـەر لـە پێنـاو لـەناوبردن و زیـان گەیانـدن هاتوونەتەئاراوە، نەك سەرلەبەر تێکشکاندن.[4]

کەواتە بە بەهاترین گیانلەبەر لەسـەر زەویـدا مرۆڤـە.[5] ئاشکراشە کە بوونی مرۆڤ بەڕێگایەکی سروشتی و هاوکۆکـە بە سروشت".

١٧

ئیـدی گەر لە هەموو شـتەکاندا ئامـانج و چـارەنووس لـە خودی شتەکە گرنگتربێت (چونکە هـەموو شـتێك کـە هەیـە

[4] سـەرەڕای گینلەبـەرە زیانبەخـشەکانیش دەبێـت ئـەو ململانـێ و شـەڕنگێزیەی لەنێوان گیانەوەرانیشدا لەپێناو مانو ژیاندا لەبەرچاوبگرین:.
VI(11u1a21-22)

[5] Xenophon, *Herinneringen aan Socrates* I, 4, 14 & vgl. Aristoteles, *Ethica Nicomachea* VII (1141a21-22).

بەهۆی ئامانجێکەوە دێتەبوون، وە خودی مەبەستەکە لەبوونی شتەکە خۆی باشترە، بەڵکو لە هەموو شتێك باشتریشە)، وە ئەگەر ئامانجی دیکەش لەگەڵ سروشتدا هاوکۆك بێت، بەتایبەت لەوەدا کە لە پرۆسەی هاتنەبوونەکەدا بەدەستدێت، بەمەرجێك پرۆسەکە پچڕپچڕش نەبێت، وە ئەگەر ئەمە وابێت کە کاتێك لاشە گەشەکردنی لە پێناوی ئەوەی کەدروستکراوە بۆی تەواودەکات. بەهەمان شێوە ئەمە بۆ ڕۆحیش ڕاستە. ئیدی ئەمە لە هەموو ڕوویەکەوە باشترە کاتێك کەدواتر دێت نەك لە دەمی هەبووندا{واتە پاش ئەوەی دروستدەبێت باشترە لە بوونەکە}، وە ئەگەر وابێت کە ڕۆح پاش جەستە دێت، وە ئەوەش کە لە ڕۆحەوە دێتە بوون تێگەیشتنە کەدواتر دێت (چونکە دەبینین کە تێگەیشتن هەر لە سروشتەوە لە قۆناغێکی دواتردا گەشە دەکات، وە لەبەر ئەوەشە کە مرۆڤ لەتەمەنی گەورەییدا پشتی پێدەبەستێت)، پاشان تێگەشتن و کامڵبوون جگەلە ئامانجی سروشتی و وەدەستخستنی دونیابینی چیدیکە نییە کەدواجار ئەمە ئەو مەبەست و نیازەیە کە ئێمە لە

پێناویدا هەین. وە ئەگەر ئێمە بەڕاستی هەبین، ئەوا مەبەست لە بوونمان وەدەستخستنی تێگەشتن و فێربوونە.

١٨

ئەوە چییە کە لەهەموو ئەو شتانەی کەهەن کە چ سروشتی و هەم بەهۆی یەزدانەوە ئێمەی هێناوەتە بوون؟ کاتێك ئەم پرسیارە لە پیتاگۆراس کراو وتی: " بۆئەوەی بە سەرنجەوە بڕوانینە ئاسمان". هەروەها ئەو لەبارەی خۆیەوە بەئاسایی وتویەتی کە بوونی وەك پشکنەرێکە کە سروشت بووەو هەر لەو پێناوەشدا هاتۆتە جیهان.[4]

١٩

[4] ئەو بەسەرهاتەی کە دەڵێت فەیلەسوفەکان خاوەنی بیرکردنەوەیەکی پەرتەوازەو نامۆن و هەر لە ئاسمان دەڕوانن، تالیس دەگرێتەوە، کە کاتێك {لە ئەنجامی بیرکردنەوەدا} کەوتۆتە چاڵێکەوە، سەیری(Plato, *Theaetetus* 174a) ، کە بۆخۆی بۆتە ستێریۆتایپێکی باو سەبارەت بە فەیلەسوفەکان . ناوی پیتاگۆراس کە لێرەدا هاتووە، لە شوێنی کەدا باسنەکراوە. ئیایمبلیکوس دەیەوێت لەسەر زاری پیتاگۆراس بڵێت سەیرکردنی ئاسمان و ڕێکوپێکی ناوی چەند جوانە(*Leven van Phtagoras* XII, 59).

هەموو ئەو چیرۆكانەی سەبارەت بە ئەناكسۆراس هەیە، كە كاتێك پرسیاری لێكراوە ئایاكو مرۆڤ بە چ مەبەستێك لەدایك بووەو بە چ مەبەستێكیش دەبێت بژی، لە وەڵامدا وتوویەتی: "بۆ ئەوەی بەووریییایەوە سەیری ئاسمان و هەم ئەستێرەكانیش و مانگ و خۆر بكەم"، چونكە بەلای ئەوەوە شتەكانی دیكە گرنگ نین.[5]

٢٠

بەم پێیە بێت پیتاگۆراس ڕاستدەكات كە هەموو مرۆڤێك لەلایەن خوداوە بۆئەوە دروستكراوە كە زانست وەدەستبخات و خۆی بۆ بیركردنەوە تەرخان بكات. ئینجا ناوەڕۆك و بابەتی ئەو زانیاریە پشكنینی ڕێكوپێكی جیهان بێت، نەك شتێكی سروشتی لەسەر زەویدا، ئەوا باشترە دواتر لەسەری بدوێین. ئەوەی كە ئێمە لێرەدا ووتمان بەشێویەكی تەواو بەسە. ئیدی گەر دونیابینی فەلسەفی ئامانجی سروشتی بوونی ئێمە بێت، ئەوا دەبێت تێگەیشتن

[5] Diels& Kranz, *Die Fragmente*, fr. 49 A30 en vgl. Aristoteles, *Ehtica Eudemia* I, 5 (1216 a 11).

لە هەموو شتەكان بەرزترین پایەی هەبێت.

٢١

لێرەوە دەگەینە ئەنجامێك: كە دەبێت مرۆڤ شتێكی دیكە بكات لە پێناو ئەو خەسڵەتە باشانەی كە تێیدایە و وە لەوانەش شتە جەستەییەكانی لە پێناو ئەو ڕۆحەدا بەكاربهێنێت، هەروەها جۆرێتی مۆراڵیش لە پێناو تێگەیشتن بەكاربهێنێت ، چونكە ئەمە لەسەروو گشت شتێكەوەیە.

توانای بیركردنەوەو ڕێكوپێكی سروشتی

٢٢

هەمان ئامانج دەمانگەیەنێتە هەمان دەرئەنجامی ئەم

ڕاستیەی خوارەوە

٢٣

لەبەرئەوەی لە سروشتدا جۆرێك لە ئەقڵیەتی ڕێكخستن-ڕێكوپێكی هەیە، بۆیەكا ئەو سروشتە هیچ شتێكی سەربەخۆو نارێك ناكات، بە ڵكو هەمووشتێك تێیدا بەمەبستێك ئەنجام دەدرێت. وە بۆئەوەی كردەی مەبەستدار لە كردەی ڕەمەكی و بێ مەبەست جیابكاتەوە، سروشت جارێكی دی لە ئاستێكی بەرزتردا ووردترو بەسەلیقەتر كار ئەنجام دەدات نەك وەك ئەوەی لە كارامەیی مرۆڤدا بەرچاو دەكەوێت، وەك دیتمان مرۆڤ لاسایی ڕێكوپێكی سروشتدەكاتەوە.

لەبەرئەوە مرۆڤ هەر لە سروشتدا لە ڕۆح و جەستە پێكهاتووە، وە ڕۆحیش هەردەم لە جەستە باشترە، وە لەبەرئەوەی ئەو هەمیشە لەوە نزمترەو لە خزمەتی بەرزتردایە، بۆیە جەستەش لە پێناوی ڕۆحدایە. وەك دەزانرێت كە بەشێكی ڕۆح ئاقڵمەندە وە بەشەكەی دیكەش نا، كە ئەم بەشە نزمە دەگرێتەوە. ئیدی بەشە بێ ئەقڵەكە

لە خزمەت ئەو بەشەدایە كە ئاقڵە.[4] لەو بەشە خاوەن ئەقڵەدا توانستی بیركردنەوە هەیە. ئیدی هەموو شتێك لە پێناو توانای بیركردنەوەدایە كەئەمەش ئەنجامێكە كەنكولی لێناكرێت لەم ڕوونكردنەوەیەدا.

٢٤

دواجار توانستی بیركردنەوەش خۆی لەبەكاربردن و هەرسكردنی ئەو بیروهزرانەدا دەبینێتەوە كە وەك گریمانەیەكی بینراو دادەنرێت. وەك چۆن بەكارهێنانی توانای بینین شتێك دەگرێتەوە كە دەشێت ببینرێت.[5] ئیدی ئەوە بیركردنەوەو توانای بیركردنەوەیە كە شایانی خۆماندووكردنە بۆ مرۆڤ: چونكە ئەوەی شتێكی دیكەبێت لە پێناوی ڕۆحدا جێگای خۆماندووكردنە-وەدەستخستنە- وە توانای بیركردنەوە باشترین شتە كە لە خزمەت ڕۆحدابێت، چونكە هەموو شتێك لە پێناوی ئەوەدایە كە باشترینە{ڕۆح}.

[4] Aristoteles; *Ethica Nicomachea* I, 7 (1098 a 1-18).
[5] Aristoteles, *De anima* III, 2 (426 a 13).

٢٥

ئـەو بیرکردنەوانـەی کـە شـایانی خۆمانـدوکردنن وەك پێـشتر دەرکـەوت، مـرۆڤ بـە ئـازاد نـاوی دەبـات. بـەڵام ئـەو بیرکردنەوانـەی کـە زانـین وزانـست لـە پێنـاو مەبەسـتێکی دیکە بەکاردێت {نەك لـە پێنـاو ڕۆحـدا}لـە خزمـەتکارێکی کۆیلـە دەچـن. ئـەوەی لـە پێنـاو خۆیـدا هـەوڵی بـۆ بـدرێت هەمیشە پلەیەکی بەرزتری هەیە وەك لـەوەی کـە لـە پێنـاو شتێکی دیکەدا بەکاربێت، چونکە ئـەوەی ئـازادە باڵادەسـترە لەوەی کە ژێردەستەیە.[4]

٢٦

گـەر مرۆڤـەکان لـەکاتی ڕەفتارکردنـدا ئـەقڵی خۆیـان بەکاربهێنن، ئـەوا ئـەقڵ سـەرۆکاری دەکـات، وە هـەروەها لـە

[4] لـە ڕێـی ئـەو دژایەتیـەی نێـوان "ئـازاد"و"خزمـەتکار-کۆیلـە" دەیـەوێت ئـەرستۆ ئاشـکرای بکـات کەلەوسـەردەمەدا ڕەوشـێکی حاشـاهەڵنەگربووە. وەك چـۆن لـەم تێگەیشتنەدا جەستە وەك ئامێری ڕۆح دەژمێرێـت، ئاوەهـاش پێناسـەی کۆیلـە وەك سامانێکی زیندوو ئامێری ئاغاکەی ێناسەدەکرێت.

حاڵەتێکدا کەمرۆڤ چاوی بڕیبێتە سودوقازانجێك و بیەوێت بەدی بهێنێت. ﴿لە کاتی هەڵسوکەوت و ڕەفتاردا کاتێـك کـە دەیەوێت لێکدانەوەیـەك بکـات، ئەوسـاکە ئـاوەزیش ڕۆڵێکـی بڕیاردەری دەبێت لەسەر کارەکە، گەرچـی زۆرێکـی لـەرێگای لاشەوە بێتە ئاراوە﴾.

٢٧

ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە ئەو بیرکردنەوانەش تـەنها لە پێناو تێگەیشتندایە، پلەوپایەیـەکی بـەرزترو گرنگتریـان هەیە لەو بیرکردنەوانەی کە بە مەبەستێکی دیکە دەکـرێن. تێگەیشتن و ڕامان بۆخۆی پلەیەکی بەرزی هەیە و ئەوەشی لەگەڵیدا جێگەی نرخاندنە، دانایی و توانای بیرکردنەوەیـە. بەتایبـەت ئـەو ڕامـان و تێگەیـشتنانەی کـە پەیوەسـتن بـە ڕەفتـارو هەڵـسوکەوتەوە شـیاو شـایەنی دونیابینییـەکی فەلـسەفیە. لێـرەوە باشـەو چـاکە و ئـەوەی شایـستەیە لـەو جۆرە ڕامانە کە پەیوەستە بە داناییەوە. ﴿لێـرەوە بـە هـیچ شـێوەیەك ڕامـانێکی ڕەمـەکی نییـە دیـارە هـەموو جـۆرە بیرکردنەوەیـەك شـیاو نییـە بـەڵام بەتـەنها تێگەیـشتن-

مامۆستا-فێرکەر کە هێڵێکی ڕێنوێنی دەکێشێت پەیوەستە بە بنەمای ڕێکخستنەوە: مرۆڤ دەتوانێ ئەو شێوازە ڕامانە بەهەند وەربگرێت کە نزیکەو سەر بەکردەی دانایە﴾.

٢٨

گەر توانای بیرکردنەوەو سەرنجدان لە مرۆڤ بسەنرێتەوە، ئەوا لە ڕوەکێك دەچێت، بەڵام ئەگەر بە تەنها توانای بیرکردنەوەی لێ بسەنرێتەوە دەبێتە ئاژەڵێك، بەڵام گەر خۆی ڕزگاربکات لە بێ ئەقڵی و توانای بپارێزێت، ئەوسا یەکسان دەبێت لەگەڵ خودادا.[4]

٢٩

چونکە ئەوەی ئێمە لە زیندەوەرو گیانلەبەرانی دیکە جودادەکاتەوە تەنها لەو جۆرە ژیانەدا ئاشکرادەبێت، کە تێیدا هیچ جێگایەك بۆ ڕێکەوت یاخود جێگایەك بۆ بەهایەکی تایبەتمەندی نییە. لە هەندێك لە گیانلەبەرانەدا

[4] Aristoteles, *Ehtica Nicomachea* X, 7(1177 a 14-18) & (1177 b 30-32)& سەیری کۆتایی "لە ستایشی فەلسەفەدا"

دەشێت بلێیسەیەك لە ئاوەز و ڕامان بەدی بکرێت، بەڵام بێ ئەوەی خاوەنی هیچ جۆرە ڕامانێکی دانایی- فەلسەفی بێت. ئەمە تەنها بۆ خوداکان هەیە، بەڵام سەبارەت بە هەستکردن و خۆماکەکان{غەریزەکان}، بەڵام سەبارەت بە تیژیی و هێزەوە مرۆڤ لەدوای گیانلەبەرەکانی تر دێت.[4]

٣٠

﴿ئەقڵ و ئاوەز تەواو کۆکە لەگەڵ ئەوەی کە چاکە، وە بەبڕیارێکی کۆدەنگی ئەقڵ لەچەمکی چاکەدایە. ئیدی ئەو مرۆڤەی بەپێی ئەم ڕێوشوێنە دەژی بەهیچ کلۆجێ خۆی ناکاتە ژێرباری ڕێکەوتەوە، بەڵکو لە هەموو کەسێك زێتر دەزانێت کە خۆ قوتاربکات لەوەی کە دەرئەنجامی ڕێکەوتە. لەبەرئەوە کەسێك بەهەموو بڕوای خۆی دەتوانێت ژیانی خۆی بەو شێوە درێژەپێ بدات کەخۆی تەواو متمانەی پێەتی﴾

[4] Aristoteles, *De anima* II, 9(421 a 20-22).

فەلسەفە دەسدەکەوێت و بەکەڵکیشە

٣١

﴿ئینجا ئێستا خاڵێکی دیکەش هەیە: لەبەرئەوەی ئێمە هەردەم شتێك هەڵدەبژێرین کە لەبەردەستدایەو بەکەڵکیش بێت، بۆیە دەبێت مرۆڤ دان بەوەدا بنێت کە فەلسەفە هەموو ئەو خەسڵەتانەی تێیدایە{کەبەکەڵکە و دەستیشدەکەوێت}. گەرچی ئاڵۆزیو گرانی وەدەستخستنی {فەلسەفە} ناکۆك نییە لەتەك کەڵکوسوودیدا. وەلێ هەردەم ئێمە بۆ شتێك هەوڵ و ڕەنج ئەدەین کە وەدەستخستنی ئاسانە.

زانین دەربارەی واقیع

٣٢

سەلماندنی ئەو ڕاستیە سەخت نییە کە ئێمە دەتوانین

زانست سەبارەت بەوەی کە ڕاست وبەکەڵکە وەدەستبخەین، هەروەها بەهەمان شێوەش دەتوانین چ لە سروشت و چ ئەوەی لە واقیعایە ئەوە بسەلمێنێت.

٣٣

وە مرۆڤ دەتوانێت ڕۆبچێت{بپشکنێت} لە وەی چاکترە وەك لەوەی بەپلەیەکی دواترو نزمتر دێت. هەروەها دەتوانێ ئەوە بپشکنێت وەك چۆن بەرترو بالاترە وەك لەوەی کە نزمترە. زانینی دڵنیایی-جەختکردن- هەمیشە بەرئەنجامی شتێکی دیاریکراوە وەك لەوەی بەرئەنجامی شتێکی نارێك و نادیار بێت. سەرەڕای ئەوەش زانینی دڵنیا لەئەوەی کە بەهۆی هۆکارەکانەوە دەبێت نەك بەرئەنجامی شوێنەوارەکان.[4] هاوکات ئاشکرایە کە ئەوەی چاکە هەمیشە دەستنیشانکراو و ڕێکخراوە وەك لەوەی کەخراپە، بۆ

[4] Aristoteles, Metaphisica, 1, 2(982 a 12-20).
واتە دڵنیایی لە زانستدا ئەستەم نییە کاتێك شتێکی دیاریکراو دەستنیشان دەکەین دەتوانین بگەینە ئەنجامێکی دڵنیاو دوور لەگومان. پاشان زانست دەبێت بەردەوام لە هۆکارەکانی لێکۆڵینەوە نەك باس لەو دەرئەنجامانە بکات چونکە ئەمەیان ئاسانە، وە.کوردی

نموونە مرۆڤی بەڕێز لەچاو مرۆڤێکی خراپدا {کە گومانی تێیدا نییە کامیان باشترە}. بەم شێوە دەبێت لەنێوانیاندا و بەرامبەر یەکتری هەمان جیاوازی دەربخەین. ئیدی ئەوی لە پێشترەوە بێت، ئەوە بێگومان هۆکارە بۆئەوەی کە لەپاشیەوە دێت. چونکە گەر کاتێك ئەوی کەلە پێشەوە دێت، لابرێت ئەوا ڕیزبەندی ئەوانەی کە لەدوای ئەوەوە دێن تێکدەچن{بۆنموونە لەیەکدواهاتنی ژمارەکان}. لێرەوە بەهەمان شێوە لەبەر ئەنجامی نەمانی ژمارەکانیشدا ئەو هێلە زنجیرەیەش نامێنێت. وەك چۆن ڕووبەر نامێنێت گەر تێزەکانیش نەمان. هەروەها وەك چۆن لاشە لەناودەچێت بەنەمانی بارستایی و ڕووبەرەکان، ئاوەهاش پیتەکانی زمان نامێنێت بەنەمانی زمان.[4]

٣٤

لێرەوە گەر ڕۆح چاکترو لە پێشتریش بێت لەجەستە(چونکە ڕۆح لەسروشتی خۆیدا ڕۆڵی سەرپەشتی

[4] Aristoteles *Topica* II, 4(141 b 5-8).

و ڕێنمایی هەیە لە بەرامبەر جەستەدا)، وەئەگەر بۆ جەستە کۆمەڵێك بەهرەو کارامەیی و دیدوبۆچوون هەبێت وەك پزیشکی و خۆراك (دیارە ئەمە وەك ڕاستیەکی بێگومان دەژمێرێت و سەبارەت بە ئەوانەی تەندروستی و خۆراکیان بەهەند وەرگرتووە بۆیەکا لەش ساغن). ئینجا ئاشکرایە کە بەهەمان شێوە بۆ ڕۆحیش مشورخواردن و خۆراکی تایبەتی هەیە کە چۆن پێی بەخێوبکرێت، لەبەرئەوە ئێمەش دەتوانین ئەو شتانە فێربین وەك چۆن ئەو شتانەی کە کەمتر لێیان دڵنیاین کە بەهەمان شێوەیش ڕەفتاری لەگەڵدا بکەین وەك چۆن ئەو شتانەی کە تێگەیشتن لێان سەختە مشوریان بخۆین.

٣٥

زانیاری سەبارەت بە سروشت ئەمەیە: هیچ گومانی تێیدا نییە کە تێگەیشتن و بیروبۆچوون سەبارەت بە هۆکارەکان و بەشەکانییەوە لەپێش ئەوەوەیە کە لەدواییدا دێت. بەڵام ئەمە وەك ڕاستیەکی باڵا ناژمێرێت. لەهەمان

کاتیـشدا شـتە یەکەمینەکانیـشی {سـەرەتاییەکان} لـەوێوە نایــەت و دروســت نابێــت، بــەڵکو بەهۆیانــەوە{شــتە یەکەمینەکانەوە} کە چی دێت بەدوایاندا.

٣٦

جا ئەو شتە یەکەمینانە ئاگرو هـەوا یـاخود ژمارەکـان و ئەو شتە سروشتیانە بێت کە هۆکـاری یەکـەمی دروسـتبونی شـتەکانی دیکـەن، بـەبێ زانیـاری لـە بارەیانـەوە هـەرگیز نـاتوانین شـتەکانی دیکـە کـە لـەوان پێکـدێن تـێ بگـەین و بزانین. چۆن مرۆڤ دەتوانێت واژەیـەك تێبگـات کـە زانیـاری سەبارەت بە بڕگـەی وشـە{دەنـگ} نـەبێت. هـەروەها چۆن دەتوانێت لەو بزوێنانە بگات گەر پیتەکان نەناسێتەوە؟[3]

٣٧

[3]. ئەم بەراوردە واتایەکی قوڵتر دەگرێتە خۆی گـەرمرۆڤ بیربکاتـەوە کـە ئەرسـتۆ سەبارەت بە "پیـت" و چ سـەبارەت بـە ئیلمێنـت، واتـە بنـەما سـەرەکیەکانی شـتێك وشەی Stoicheion بەکاردەهێنێت

ئیدی ئێستا زانینێکی دڵنیـا و بـێ گومـان سـەبارەت بـە واقیـع(دەوەروبـەر) و سـەبارەت بـە باشـترین خەسـڵەتەکانی ڕۆح هەیــە، وە ئێمــەش لــە تواناماندایــە ئــەم زانیاریــە وەدەستخەین، بەمەرجێك وەك باسکرا خۆمان پابەندبکەین بـەو مەرجـە سـەرەکیانەی کـە بـۆ وەدەستخـستنی زانیـاری دوور لەگومان پێویستن.

دیدی فەلسەفی

٣٨

سەبارەت بەوەی داخۆ دیدێکی فەلـسەفی دەربـارەی شـتە چـاکەکان باشـترین و بەسـوودترین ڕێگایـە بـۆ تێگەیـشتن لـەوەی کـە لێـرە بـەدواوە دەردەکـەوێت. هـەموو هـاودەنگین لەســەر ئــەوەی کــە پیــاو خــاوەنی باشــترین تایبــەتێتی و باشترین بەهرە دەبێـت ئینجا دەبێتـە سـەرکردە. هـەروەها ئاشـکرایە کـە دەبێـت سەرمەشـق و باڵادەسـت بێـت. ئـەم یاسـایەش جۆرێکـە لـە دیدوبۆچـوون و هاوکـاتیش لەسـەر

بناغەی دیدوبۆچوونێك دارێژراوە.

٣٩

سەرەڕای ئەمەش دەتوانێ ستانداردێکی {پێودانگێکی} ووردو بەسەلیقە یاخود پێوەرێك دابڕێژێت کە کامە چاك و خراپترە لەو کەسەی کە دیدوبۆچوونێکی هەیە بۆ چاکە؟ وە هەر کاتێك، هەرچیەك ئەو هەڵدەبژێرێت پابەندی زانستی دڵنیابێت، بەتایبەت ئەوە کە باشە بۆمان هەڵدەبژێرێ. بەمەش ئەو دەکەوێتە ململانێ لەگەڵ ئەوەی کە خراپە.

٤٠

لەبەرئەوە هەریەکێك لە ئێمە شتێك هەڵدەبژێرێت کە باشترینە بۆی، وە دەستورو بەرنامەکەشی لەگەڵ ئەوەدا دەگونجێنێت. بەم شێوەیە کەسێکی سەرڕاست ژیانێکی

ڕاستگۆیانە هەڵدەبژێرێ. هەروەها مرۆڤی ئازاو نەبەردیش ئەوە هەڵدەبژێرێ کە تاڕادەیەك دەریخات وەك چۆن مرۆڤێکی میانەڕەو شتێ هەڵدەبژێرێت کە گوزەرانێکی میانەڕەوی بداتێ.[5] هەر بۆیە مرۆڤی ئاقڵ و هۆشیار، گەڕان بەدوای دیدوبۆچنووندا لەسەروو هەموو شتێکی دیکەوە دادەنێت، چونکە لە وێدا ئەو توانستە{بیرکردنەوەیە} بەکاردێنێت. بێگومان لێرەوە بەبێ بەهێزترین هەڵسەنگاندن و مەزەنەکردن دیدی فەلسەفی لەناو هەموو شتەچاکەکاندا بەرزترینیانە.

٤١

هەمان گریمانە باشتر تێدەگەین بەپێی ئەم لێکدانەوەیە. وەدەستخستنی دیدوبۆچوون و تێگەیشتن بۆ مرۆڤ شتگەلێکی بە بەهان، چونکو بەبێ ئەو زیندەچالاکیانە واتاو بەهای بوونی مرۆڤ ئەستەمە. لەسەر

[5] Aristoteles, *Ethica Nicomachea* X, 6 (1176 a 26-27).

ئەوەشەوە ئەم چالاکیانە بـە کـەڵکن بـۆ ژیـان، چونکە شـتی چـاك لەخۆیــەوە نایەتــە ڕێمــان گــەر بــەهۆی هەوڵــدان و وتووێژەوە و بەبێ تێگەیشتن نەیەتە دی.

﴿جا ئاخۆ ژیانێکی بەختەوەر لە خۆشیدایە یـاخود لـە هـــەبوونی باشــــترین خەســــڵەتەکاندایە، یــــاخود لــــە دیدوبۆچوونەکاندایەو لە هەموو ئـەو حاڵەتانـەدا کـە مـرۆڤ دەبێت خەریکی فەلسەفە بێت. چـونکە ئەوانـە بەتایبـەت و بەبێ گومان لەبەرئەنجامی خەریك بـوون بەفەلـسەفەوە لـە خزمەت ئێمەدایە﴾.

٤٢

لەهەموو جۆرە زانستێکی دڵنیادا مرۆڤ بەدوای شـتێکدا دەگەڕێت کە لە دەرەوەیـە و خوازیاریـەتی و لـەوێوە ئـەوەی دەســتبکەوێت کــە بــەڵکو بەســوودە، ئەمــە تایبەتمەنــدی کەسـێکە کـە بـە ڕەهـایی نـەزانێت چ مەودایـەك لـە نێـوان

ئەوەی کە چاکەو ئـەوی کـە پێویـستە کامەیـە.[5] دیـارە ئـەم جیاوازیە زۆر گەورەیە. چونکە کاتێك حەزەکانمان لە پێنـاو گەیـشتن بـە شـتێکی دیکـەدا وێڵـەو هاوکـات ئێمـە نـاتوانین دەست لەو حەزانە هەڵبگرین چـونکە لـەبۆ ژیـان پێویـستن، بۆیە دەبنـە "زەرورەت"و بـە مـەرجێکی گـرنگ نـاودەبرێن. بەڵام ئەوشتەی کە لە پێناو خۆیدایە نـەك شـتێکی دیکـەدا، ئـەوا ئــەوە واتــای چــاکەیە پــڕ بــەپڕی وشــەکە خۆیــەتی. لەبەرئەوە{چاکە} لە پێنـاو شـتی دیکـەدا {جگەلـە خـۆی} هەڵنابــژێردرێت، چــونکە ئــەوەی لــە پێنــاوێکی دیکــەدا هەڵدەبژێردرێت دەبێت بـۆ شـتێکی کـە باشـبێت و، بەمـەش شتەکە بە ناکۆتایی لە پێناو ئەم و ئەودایە: کە هەر دەبێـت لـە شـوێنێکدا کۆتـایی پـێ بێـت.[5] لەبــەر ئــەوە شــتێکی ناماقووڵـە کـە لەهـەموو شـتێکدا بـەدوای حەزێکـدا بگـەڕێن جگەلە لەشتەکە خۆی، وەهـەروەها پرسـیاربکەین: "ئـەوە چ کــەڵکی هەیــە بۆمــان؟" وە "بۆچــی دەتــوانین بــەکاری

[5] Aristoteles, *Politica* VIII, 3 (1338 b 2-4).

[5] Aristoteles, *Metaphisica*, II, 2 (94 a 1-29). ئەمـە یەکێکـە لـەو وتەزا بەهادارانەی ئەرستۆیە، سەیری

بهێنین؟". بێگومان ئەوکەسە بەلای ئێمەوە لە کەسێك ناچێت کە بزانێت کامە جوان و چاکە. وە لەوەش ناچێت کە بتوانێت جیاوازی لە نێوان هۆکارو مەرجی زەروریشدا بکات.[6]

٤٣

بێگومان بەمە ڕاستیەکی گەورە دەردەکەوێت کە مرۆڤ دەبێت پەی پێ ببات، گەر ئێمە بمانەوێت لە خولیای خۆماندا بەرەو دورگەکانی بەختەوەری بگوێزینەوە. لەبۆ ئەمەش هیچ پێویستیەك نییەو لە هیچ شوێنێك ئێمە ناتوانین سودوکەڵکی بۆ بچرین، چونکە ئەوەی دەمێنێتەوە هەر بیرکرنەوەو تێڕامانە. ئیدی ئەمەش تەواو ئەو وەسفەیە بۆ ژیانی مرۆڤە ئازادەکان. ئەگەر ئەمە ڕاستبێت ئەوا هەموو یەکێك لە ئێمە بەهەق شەرم نایگرێت گەر کاتێك بۆی بڕەخسێت تاکو لەسەر دوورگەکانی بەختەوەری بژێت و وە ئەو شتانەشی کە پێویستە تێیدا بەکارنەهێنێت؟

[6] Plato, *De staat* 493a سەبارەت بەم جیکرنەوەیە سەیری

کەواتە ئەو پاداشت و کرێیەی کە زانست بەمرۆڤی دەدات شتێك نییە مرۆڤ بەسوك و چروك سەیری بکات، چونکە ئەو بەهایەی کەزانست ئەیبەخشێت کەم نییە. وەك چۆن ئێمە بەبۆچوونی شاعیرە ناودارەکان لە هادێس[5] ئێمە هەردەم بەروبوومی سەرڕاستی و داوەری خۆمان دەڕنینەوە، ئاوەهاش دەتوانین بەروبوومی تێڕامانی فەلسەفی لە دوورگەکانی بەختەوەراندا بچنینەوە.[6]

٤٤

هەروەها دەشێت جێگەی سەرسوڕمان نەبێت ئەگەر تێڕامانی فەلسەفیش بێسوود یاخود بێ کەڵك دەربکەوێت. ئێمە لافی ئەوە لێنادەین کە سوودبەخشە، بەڵکو فەلسەفە بەبەهایە، وەلەبەر هیچ شتێکی دیکە هەڵنابژێردرێت.

[5] هادێس خوای ژێرجیهانە. مەبەست لە جیهانی خوارەوە یا ژێرجیهانە بەگشتی(Goden ABC, Griekse en Romeinse Mythologische Figuren, vrienden van het Gymnasium 2004- —وەرگێڕی کوردی) . هەروەها سەیری بەراوردی ئەشکەوتەکەی پلاتۆ 519b-cبکە لە کۆماردا

[6] Aristoteles, *Ethica Nicomachea* X, 8 (1178 b 7-24),

وەك ئێمە چۆن بەرەو ئۆڵیمپیا دەچین لە پێناو خودی یاریەکەدا، هەروەها گەرچی لەوێوە هیچ سوودگەلێکی تری ئێمە نەبێت (چونکە ئامادەبوونمان لەوێکانێ لە پارەکە بەنرخترە)، هەروەك چۆن ئێمە جەماوەرێکین لە ڤیستیڤاڵی شانۆیی دیۆنیسوس دا، نەك لەبەرئەوەی ئەکتەرەکان شتێك وەردەگرن (چونکە ئێمە پارە ئەدەین بۆی)، وە چۆن ئێمە چەندین ڤیستیڤاڵ لە پارە بەگرنگتر دەزانین، بەهەمان شێوەش دەبێت مرۆڤ تێڕامان لە شتێکی باڵا لەوە بەرزتر بنرخێنێت کەقازانجێکی هەیە. ئیدی ڕاست نییە کەمرۆڤ خۆی زۆر ماندووبکات بۆ ئەوەی بەتەنها تەماشای نمایشێك بکات کە ئەکتەرەکان وەك ژن یاخود کۆیلە کە تێیدا ڕادەکەن، یاخود دەجەنگێن، وەلەلایەکی دیکەیشەوە وەك چۆن زۆری لەسەر نییە کە بەبێ بەرامبەر و پاداشت ڕاستی ئەوەی کەهەیە و ئەوەشی کەواقیعە تێڕامێنێ لێی؟

٤٥

﴿لەوانەیە ئێمە بەم شێوەیەیش واتە لەسروشتەوە بەمەبەستەوە هەڵسوکەوت دەکەین، ئاوەهاش دەگەینە ئەوەی کە دەبێت ئامۆژگاری بکەین بۆ وەدەستخستنی تێگەیشتنی فەلسەفی وەك شتێکی چاك و کەبۆخۆی بەهادارە، هەروەها کاتێکیش کە ئەمە {فەلسەفە} چشتێکی وای لێناکەوێتەوە بۆ ژیانی مرۆڤ﴾

تێڕامان{بیرکردنەوە}و هەڵسوکەوت

٤٦

بۆئەوەی مرۆڤ بتوانێت ئەوە بدۆزێتەوە کە دیدوتێڕامان بەهایەکی گەورەی بۆ ژیانی ڕۆژانەی مرۆڤ هەیە، دەتوانرێت لەڕێی کارزانی و کارامەیی مرۆڤەوە دەربخرێت. وەك پزیشکە زیرەکەکان و ئەوانەی مەشق دەکەن هاودەنگن لەسەر ئەوەی کە گەر مرۆڤ بیەوێت

پزیشکێ یا مەشقکەرێکی باش دەربچێت، دەبێت لە سروشت بگات و بزانێت، بەهەمان شێوەش دەبێت یاسامەندی باش ئاگایان لەمە بێت{سروشت چونکە ئەم ئاگابوونە باشترین شتە بۆ جەستە} بەڵام یاسادانەرەکان کە زێتر سەرقاڵی خەسڵەتە بەرزەکانی ڕۆحن و پێ لەسەر ئەوە دادەگرن کە ڕێوشوێن بۆ سەرکەوتن یا نشوستی کۆمەڵ دەستنیشان دەکەن: بۆیە ئەوان {یاسادانەرەکان}زێتر پێویستیان بە فەلسەفە هەیە.

٤٧

بەڵام لە بەهرە پیشەییەکانی دیکەش باشترین ئامێرو ئامراز لە سروشتدا دەدۆزرێتەوە وەك تیروکەوان، ڕاستەو گۆشەپێو، گۆنیای هونەری دارتاشی. لەمانە بەشێکیان لە ئاوەوە و بەشێکی دیکەیان لە هەواو و ئەویتریان لە تیشکی خۆرەوە وەرگیراون. بە بەکارهێنانی ئەمانە ئێمە بڕیارێك دروستدەکەین کە تاچەند لەسەرئەنجامدا شتێك ڕاست و تەختە. بەهەمان شێوەش دەبێت فەرمانڕەوا هەڵگری بڕێك

نۆرم و پێوەربێت کەلە سروشت و واقیعەوە وەریگرتبێت بۆئەوەی بەهۆیەوە بتوانێ بڕیاری ئەوە بدات کامە ڕاستەو کامە باش و کامەش بەسوودە. وەك چۆن لە پیشەدەستیەکان ئامێرو ئامرازەکان لەپیشە جیاوازەکاندا بەکار دێت، ئاوەهاش ئەو یاسایە باشترە کە زێتر لەگەڵ سروشتدا کۆکە و دەشتنیشانکراوە.[5]

٤٨

ئیدی ئەم پلەیە بۆکەسێك بەدەست نایەت ئەگەر خۆی سەرقاڵ نەکات بەفەلسەفەوە و زانیاری تەواویشی لەسەر واقیع نەبێت. سەرەڕای ئەوەی ئەوانە پیشەیەکی دیکەی بەهرەکان پراکتیزە دەکەن لەبەکارهێنانی ئامرازو ئامێرەکاندا کە هێندە بیر لە پرەنسیپە یەکەمینەکان ناکەنەوە، بەڵکو کارکردنیان لە پرەنسیپەکانەوە دوورە،

[4] یاسادانانیش بۆخۆی بەهرەو کارامەییەکە کەجۆرێك لاسایکردنەوەی سروشتی تێیدایە: چونکە لە سروشت دەستپێشکەریەکان وەردەگرێت و پاشان پێشبڕکێی لەگەڵ ئەوەی سوشتدا دەکات بەو مەبەستەی ئەوە دەربخات کە یاساکان شتێکی ڕەمەکی و دژ بەسروشتی مرۆڤ نین.

زێتر پیشە وەردەگرن بەڵام لێکدانەوە لەسەر ئەزمونی کارەکانیان دادەمەزرێنن{نەك بیرکردنەوە لەپرەنسیپیە سەرەکیەکان}. ئەوە تەنها فەیلەسوفە کە شتە ڕێك و ڕەوانەکان وەك مۆدێلێك وەردەگرێت: ئیدی {کاری ئەو} تەنها ئەوەیە کە ئەو لێی دەنواڕێت نەك ئەوەی لاسایی بکاتەوە.

٤٩

وەك چۆن بەنایەك ناماقوڵی دەکات کاتێك کە مەترە بەکارناهێنێت یاخود هەر ئامێرێکی هاوشێوە، بەڵکو دەچێت لاسایی بیناکانی دیکە دەکاتەوە. ئاوەهاش کەسێك کە کارێك دەگرێتە ئەستۆی یا یاسا پراکتیزە دەکات بۆ کۆمەڵ ، یاخود لاسایی و چالاکی دەزگایەکی میری ئەگرێتە ئەستۆی – بۆنموونە وەك هی خەڵکی سپارتا، کرێتنزەرس یاخود هەرگەلێکی دیکە، ئەوا یاساناسێکی قاڵ و باش نییە. لاسایکردنەوی شتێك کەجوان نییە، ناتوانێت بۆخۆی جوان بێت. وە لاسایکردنەوی شتێ کە یەزدانی و نەمر نەبێت نابێتە هۆی دروستبوونی شتێکی نەگۆڕو نەمر. نەخێر،

ئاشکراشە کە لە هەموو ئەو کەسانەی کە شتێك دەهێننە بوون، بەتەنها فەیلەسوفە کە یاساکان بەنەگۆڕی و ڕەفتارەکانی بە پەسەندیو خانەدانی دەمێنێتەوە.

٥٠

ئەوەی کە هەموو ژیانی بە چاو بڕینە ئەوەی کە سروشتیە و یەزدانییە بەسەر دەبات. هەروەها وەك پیاوێکی فەرمانڕەواو کاربەدەست، ئەویش چاوی لەوەیە کە هەتاهەتایی و نەگۆڕە و ڕەگ لەوێدا دادەکوتێت و بە سەربەستی ژیان بەڕێدەکات.[6]

٥١

بێگومان زەمینەی هەر زانستێکی ڕاستەقینە تێڕامانە، هەروەها ئەمە ئەگەرێکمان دەداتێ کە هەموو شتێك هاوکۆك پێی کە بێتە ئاراوە، هەروەك چۆن دیدو بینین بۆخۆی هیچ شتێك ناهێنێتە بوون، لەبەرئەوەی هەبوون

[6] Plato, *Politia* 500 b-c; idem *Policicus* 296 e.

تەنها ئەرکێکە کە دەبێت لە شتە بینراو و جیاوازەکان جیابکرێتەوە و ڕوونیشی بکاتەوە، بەڵام ئەگەرێکیشمان دەداتێ بەهۆی ئەوەی کە ئێمە دەتوانین ببینین و ڕەفتار بکەین لەهەموو شتێکدا کە هاوکاریمان دەکات (چونکە بەبێ توانای بینین بەدەگمەن نەبێت ناتوانین ببزوێنن).[6]

هەروەها ئاوەهاش ئاشکرایە کە ئێمە چەند ڕەفتارێکی بێ ئەژمار بەئەنجام دەگەیەنێنین وە پشت بەزانیاری دەبەستین، گەرچی ئەو زانیاریانە لە بنەڕەتەوە پشت بە تێڕامان دەبەستێت. هەروەها شتێك هەڵدەبژێرین و خۆشمان لەوی دیکە لادەدەین، بەشێوەیەکی گشتی ئەوە چاکە کە بەهۆی زانستەوە دەستدەکەوێت.

زانین و هەوڵدان بۆی

٥٢

[6] بۆئەوی جیاوازیەکان بەدی بکەبن ئاگاداربوون و وریای گۆڕانکاریە مەترسیدارەکانیش بین لە حاڵەتێکدا بۆنموونە نزیکبوونەوەی دوژمن.

کێ نیازی هەبێت ئەوەی کە لەپێشەوە باسکرا تاقی بکاتەوە، دەبێت لە بیری نەچێت ئەوەی کە بەهادارو بەسوودە بۆ ژیانی مرۆڤ بەتەنها لە زانست و زانین دا نییە، بەڵکو لەبەکارهێنان و ڕەفتار پێ کردنیشدایە، تەندروستیمان بەهۆی ئەوەوە باش نابێت کە داخۆ چی تەندروستی دروستدەکات، بەڵکو ئەوەی کە دەیزانین دەربارەی تەندروستی بەسەر لاشەماندا جێ بەجێ بکەین. ئێمە بەوەندە دەوڵەمەند نابین گەر بزانین سامانداری چیە، بەڵکو بەوە دەوڵەمەنددەبین کاتێك سامانێکی گەورە پێکەوە بنێین. بەهەمان شێوەش بۆنموونە گەر گرنگترین شت باس بکەین، کاتێك ئێمە ژیانێکی باش بەسەر دەبەین، گەر کردەی باش ئەنجام بدەین نەك تەنها واقیع یاخود واقیعی دیکە بزانین و بناسین. ئیدی ئا لەوێدا بەختەوەری ڕاستەقینە هەیە. لێرەوە گەر فەلسەفە بیەوێت بەکەڵکبێت و سوودبگەیەنێت، ئەوا دەبێت سوودوکەڵکی لەوەدابێ کەچی باش و چاکە ئەنجام بدرێت یاخود لەوەدایە کە کامە چاکە ڕەفتاری پێ بکرێت.

٥٣

کەواتە پێویست ناکات لە فەلسەفە بترسین{لەبەر ئاڵۆزی} بەمەرجێك ئەگەر فەلسەفە-ئەمەش بۆچوونی خۆمە- بریتی بێت لە وەدەستخستن و بەکارهێنانی دانایی، وە دانایش بێگومان سەر بە بەرزترین بەهایە کەهەیە. ئیدی ناشێت مرۆڤ لە پێناوی پارەدا بە کەشتیەکەی هێراکلس بچێتە دەریاوە، لەکاتێکدا هیچ ڕەنج و پارەیەك نادەن بۆ وەدەستهێنان و تێگەیشتنی فەلسەفە. بێگومان ئا ئەمە ڕەفتارو خەسڵەتێکی دیاری مرۆڤێکە کە بەسروشت کۆیلەیە و هەربیەوێت بژی، بەڵام بەدوای ژیانێکی چاکدا {ئازادا} وێڵ نەبێت. هەروەها لە پێناوی شوێنکەوتنی ڕای گشتی دا و نەك چاوەڕێکردن کە گشتی جەماوەر شوێن ڕاوبۆچوونی ئەو بکەوێت. هەروەها شوێن پارە بکەوێت بەبێ ئەوەی واقیعی ماقوڵ لەبەرچاو بگرێت.

وەدەستخستنی فەلسەفە سەخت نییە

٥٤

سوودوکەڵکی بابەتەکەم وابزانم تاڕادەیەك باش دەرکەوت، کە سوودوکەڵکی وەدەستخستنی فەلسەفە زۆر ئاسانترە لەوەی کە زێتر بە بەهاترە. وەبەم هۆیەوە مرۆڤ دەتوانێت خۆی بەم شێوەیەی خوارەوە قایل بکات.

٥٥

ئاشکرایە ئەوانەی فەلسەفەکاری دەکەن هیچ پاداشتێك لە خەڵکی وەرناگرن کەدەشێت ئەو هاوکاریە پاڵنەرێکی باشیش بێت بۆزێتر خۆماندوکردن، وە ئەو کەسانەی فەلسەفەکاریش دەکەن زۆر ماندویەتیان کێشاوە لە پێناو گەیشتن بە بەهرەو کارامەییەکانی دیکە کە بەهۆیانەوە لە ماوەیەکی کەمدا هەنگاوێکی بەرچاویان نا لە زانستە ئێکزاکتەکاندا{کتومتەکاندا} ﴿دەشێت لە چاوی مندا ئەمە

وەك نیشانەیەك بێت لەسەر سوکوئاسانی فەلسەفە﴾.

٥٦

بەڵگەیەکی دیکەش ئەوەیە کە مرۆڤەکان بایەخ بە کایەیەك دەدەن و خۆیان پێوەی سەرقاڵ دەکەن، وەڵێ شتەکانی دیکە فەرامۆش دەکەن. ئەمەش بەڵگەیەکی کەم نییە لەسەر خۆخەریکردنێکی تەواو لەگەڵ فەلسەفەدا، چونکە مرۆڤ بەشادمانییەوە لەو پێناوەدا ڕەنج و کۆشش دەکات. پاشان جیاوازی خۆخەریك کردن بە فەلسەفەوە لە چاکیەکانی دیکە جیاوازترە: کە بەهۆی ئەوەی بۆ ئەم کارە {فەلسەفە}هیچ ئامێرێك یاخود شوێنێکی تایبەت پێویست نییە، بەڵکو لە کوێی ئەم جیهانە مرۆڤ ئەقڵی خۆی بخاتە گەڕ دەتوانێت لەهەموو جێگایەك ڕاستی بەدەستبکەوێت، وەك ئەوەی ئەم ڕاستیە لەو شوێنانە ئامادەبن.

٥٧

بەمەش دەرکەوت کە فەلسەفەکاری {بوارێك کە} ڕێی تێدەچێت و بەرزترین شتە لەنێو هەموو شتە بەبایەخ و

بەهادارەکانی دیکەدا. وەکی تریش وەدەستخستنیشی ئاسانە. لەبەرئەم هۆیانە خوێندنی فەلسەفە شایەنی خۆماندوکردن و هەوڵ بۆدانە.

تێگەیشتنی فەلسەفی و جەستەو ڕۆح

٥٨

﴿ئیستاکێ دەبێت لەسەر کایەی تێگەیشتنی فەلسەفی بدوێین و هەروەها باسی ئەو هۆیەش بکەین کە بۆچی دەبێت ئێمە بەدوایدا {فەلسەفە} بگەڕێین: لە پێناو باشکردنی ئەم هۆیەدا گریمانەیەکی دیکە بکەین﴾.

٥٩

بێگومان بەشێك لە بوونی ئێمە ڕۆح و بەشەکەی دیش لاشەیە، یەکەمیان سەرپەرشتی و ڕێنوێنی بەشەکەی تر دەکات. ئیدی لاشە شوێنی ڕۆح دەکەوێت. وە ڕۆحیش بەشەکەی دیکە(جەستە) بەکار دەهێنێت، چونکە لاشە

ئامێرێکە بۆ ئەویتر. هەروەها بەکارهێنانی ئەویش کە ملکەچ کراوە. کەواتە ئامێر بەپێی دەسەڵاتی فەرماندەرەکە، ڕۆح دەڕوات بەڕێوە، واتە بەکار دەهێنرێت.

60

ڕۆحیش لە چەند بەشێك پێك دێت، بەشێکیان ئەقڵە(ئەم بەشە بەبێ سروشت ڕۆڵی سەرۆکاری و بڕیاردانی هەیە لەو شتانەی ئێمە بەرەو ڕووی دەبینەوە) و بەشەکەی دیکە ملکەچ و شوێنکەوتەیە و هەر لەسروشتەوە خەسڵەتێکی تێیدایە کە ئەویش دەبێت ڕینمایی کەربێت. تێکرای لاشە واڕێکخراوە کە بگونجێت لەگەڵ جۆری تایبەتی هەر بەشێکدا: چونکە گەیشتن بە ئەو دۆخە {ڕێکوپێك و هارمۆنییە}کارێکی چاکە.

61

وە لە ڕاستیدا ئەگەر باشترین و بەدەسەڵاترین و بەهاترین بەش{لەلاشەدا} جۆریەتی خۆی گەشە پێ بدات، ئەوا لەو حاڵەتەدا ڕێکوپێکیەکی چاك لە ئارادایە. وە تا ئەو

ئەندازەیەی شتێك کەلە سروشتەوە باشتر بێت، ئەوا بێگومان گەرچی ئەمە لەگەڵ سروشتیشدا بگونجێت کواڵیتی{جۆریەتی} لەوەی کە هەیە باشتر دەبێت. وە گەر باشتر بکەوێتەوە کەکاتێك شتێك بەپێی سروشتی ڕێنمایی و سەرۆکاری بکات وەك بۆنموونە لەچاو گیانلەبەر و ئاژەڵاندا.[6] ئەوا بەهەمان شێوە ڕۆح باشترە لەلاشە (چونکە ڕۆح زێتر مەرجی سەرۆکاری و پێشەنگی تێیدایە). هەروەها ئەو بەشەی کە لە ڕۆحدایە وەك ئەقڵ وبیرکردنەوە ئەوە باشترە لەوانی دیکە. چونکە ئەو خەسڵەتەی کە لە فەرمانڕەوادا هەبێت و هەم شتیش یاساغ بکات وە لەهەمان کاتیشدا فەرمانمان پێ دەدات کەچی بکەین و چی نەکەین.

٦٢

ئیدی باشترین خەسڵەت ئەو بەشەیە گەر هەرچیەکیش بێت. جگەلەوەش خەسڵەتێکی دیکە نییە کە بەشێوەیەکی گشتی بۆ هەموو مرۆڤێك و بەتایبەت بۆ ئێمە باشتربێت

[6] Plato, *Politia*, 431a.

لەوە. بەڕای من مرۆڤ دەتوانێت بەرگەی ئەوە بگرێت کەجەوهەر و کرۆکی ئێمە لەو بەشەدایە{ئەوبەش چاکە کە ڕۆحە}. ئیدی بەتەواوی یاخود نا.[6]

بیرکردنەوەو هەقیقەت

٦٣

لێرەوە گەر کەسێك لە سروشتەوە ئەرکی سەرشانی خۆی بەباشی بەڕێوەبەرێت ، نەك بەرێکەوت بەڵکو خۆبەخۆی، ئەوسا مرۆڤ بەهەق دەتوانێت بڵێت کە ئەم ئەرکە چاکەو مرۆڤ دەتوانێ بشڵێت کە کواڵیتی بەهۆی ئەوەوە ئەرکێکی خۆبەخۆی ئەنجامداوە، ئەمەش لە هەموو

[6] Aristoteles, *Ethica Nicomachea* IX, 8 (1168 b 31-1169 a 2).

ستایشێك زیاتر {بڕیاردەری}دەستنیشانکەری ئەو کواڵیتییە.

64

ئەو شتەی کە لێکدراوبێت و لە چەند بەشێك پێکهاتبێت و دەشێت ئەوە چەند چالاکیەکی جیاوازی هەبێت. بەڵام ئەوە هەر لە سروشتەوە تاکەو بوونی خۆی بەهۆی ئەو پەیوەندیەکە لە نێوان ئەو و شتێکی دیکەدایە دیاری نەکراوە، ئەوسا دەتوانین باس لەیەك کواڵیتی گرنگی دەستنیشانکراو بکەین.[6]

65

کەواتە ئەگەر مرۆڤ زیندەوەرێکی تاك و ئاگامەندی و بوونێتی خۆی بریتیبێت لە توانای بیرکردنەوەو ئەقڵ، ئەوا بۆ ئەو هیچ ئەرکێکی دیکە جگەلە گەیشتن بە ڕاستی و هەقیقەت نییە، بەواتایەکی دیکە گەیشتن بە ڕاستی ئەوەی کە هەیە. بەڵام ئەگەر بوونەوەرێك بێت کە زێتر لە

[6] Plato, Phaedrus 270c-e: هەروەها سەیری

توانایەکی هەبێت، ئەوا ئاشکرایە کە بە بەهاترین ئەرك ئەوەیە کە ئەوە بە زۆرتر بهێنێتە دی، بۆنموونە وەك تەندروستی لە حاڵەتی نوژداریدا و گەڕانەوەی کەشتیەوانێك بۆ ماڵ. ئەرکێکی باش بۆ ئەقڵ یاخود بۆ ئەو بەشەی کە لە ڕۆحدا بیردەکاتەوە ئەوەیە کە خۆی بۆ ڕاستیەك تەرخانکردبێت یاخود بکات، کە نایەوێت ناوی ببرێت{پەیی پێ ببردرێت}،کەواتە هەقیقەت دیارترین ئەرکی ئەو بەشەی ڕۆحە.

66

ئەو ئەرکەش بەهۆی زانستێکی ڕاستەوە بەجێ دەگات، ئەرکەکەش باشتردەبێت گەر زانست لە پلەیەکی بەرزتردابێت. لە پێناو ئەو لێکدانەوەشدا زانست دیارترین مەبەستە تێیدا. بەتایبەت کاتێك لە دوو شتدا یەکێکیان زێتر ویستراو بوو بەهۆی ئەوی دیکەوە، ئەوا ئەم شتە باشتر و هەڵبژێردراوترە لە پێناو هەرشتێکدا کە هەروا هەڵدەبژێردرێت. بۆنموونە تەندروستی لە پێشترە لەوەی کە لەشساغی دروستدەکات. چونکە یەکێکیان بەرهەم و بەر

ئەنجامی ئەویتریانە.[6]

67

ئیدی هیچ شتێك زیاتر هێندەی فەلسەفە خواستراو و ویستراترو نییە، ئەگەر ئێمە حاڵەتێك بە یەکێکی تر بەراورد بکەین و بەمەش بڵێین کە ئەوە دیارترین {جێگەی}توانایە. ئەوبەشە زانایەی ڕۆح خۆبەخش یاخود لەگەڵ بەشێکی دیکە باشترە لەوەی ڕۆح بە تەنێ و هەر لەمەشەوە زانستی ڕاستەقینە باشترین خەسڵەتە کە لەدایك دەبێت.

68

کەواتە هیچ یەکێك لە کواڵێتیە تایبەتەکان بەرهەمی تێگەیشتن نین، بەڵکو لە ئاستێکی بەرزتردایە لەوانی تر. چونکە وەك چۆن ئەو ئامانجە کە دێتەدی هەمیشە لەو زانستە باشترە کە ئەو ئامانجە دێنێتەدی. بەهەمان شێوەش هەر هەموو کواڵێتی ڕۆح بەرهەمی ئەو تێگەیشتنەیە.

[6] Aristoteles, *Topica* III, 1 (116 b 24-32).

ئیدی ئەگەر تێگەیشتن بەرهەمداربێت ئەوا بە بەراورد بەخۆی دەبێت شتێکی دیکە بەرهەم بهێنێت وەك بۆنموونە هونەری بیناسازی خۆی بەشێك نییە لە بیناکە بە بەراورد لەگەڵ بیناکە خۆیدا. بە پێچەوانەی تێگەیشتنەوە کە یەکێکە لە باشترین خەسڵەتەکان و بەشێکە لە بەختەوەربوون. بەختەوەریی-بەختەوەربوون- لە بۆچوونی ئێمەدا بەرئەنجامی ئەو تێگەیشتنەیە یاخود هاویەکیشە لەگەڵیدا{لەگەڵ ئەو تێگەشتنەدا}.

69

بەم بۆچوونەبێت ئەستەمە تێگەیشتن جۆرێك لە زانستێکی بەرهەمدار بێت. ئاکام و ئەنجام دەبێت هەردەم لە ئاستێکی بەرزدابێت وەك لەوەی کە هەیە: بەڵام هیچ شتێك باڵاتر نییە لە تێگەیشتنی فەلسەفی. وەڵ بەرئەنجامی ئەوە جگەلە تێگەیشتن هیچی دیکە نییە. ئیدی دەبێت بڵێین کە ئەو زانستە خەسڵەتی تێڕامانی هەیە، چونکە ئەستەمە ئاکامە دواییەکەی {ئەو زانستە} بەرهەمهێنانی شتێك بێت.

تێتگەیشتنی فەلسەفی باشترینە

70

کەواتە وەدەستخستنی تێگەیشتن و تێڕامان ئەرك و فەرمانی ڕۆحە و ئەم ئەرکەش باشترین شتە بۆمرۆڤ، وەك چۆن ئەرکی چاو لە بۆ بینین گرنگە: ئەگەرچی هەبوونی{چاو} باشترە لەحاڵەتێکا کە تەنها بۆ بینینش بێت وەك لەوەی کە بەهۆیەوە بێتە ئاراوە.[6]

71

سەرەڕای ئەمەش گەر یەکێك بەشتێکەوە ئالودەی گرت لەبەر خەسڵەتێکی لاوەکییەوە، ئەوا ڕوونە کە ئەو کەسە زێتر خوازیاری زیاتری بۆ ئەو خەسڵەتە دەبێت. بۆنموونە ئەگەر کەسێك ڕاهاتبێت لەسەر پیاسەکردن لەبەرئەوەی ئەمە تەندروستیە{باشە} ئەوا بۆ ئەم ڕاکردنێکی دروستە و ئەشتوانێت هەڵبێت یاخود باشتر دەخوازێت و ویستی لەسەری هەیە. وە هەروەها ئەوکەسە لە پێشدا

[6] Aristoteles, *Metaphisyca* I, 1 () 980 a 24-26).

هەڵبژاردنێك {بڕیارێك} بۆدابینكردبێت چونكە لەوەوبەر ئەوەی زانیوە.

ئەگەر پەسەندترین ڕا لە تێگەیشتنی فەلسەفی بچێت-[6] كە ڕای پەسەند شیاوی خۆماندووكردنە تا ئەو ڕادەیەی لەسەر بنەمای هەقیقەت بێت، ئەوا لە تێگەیشتنی فەلسەفی دەچێت- و تێگەیشتنی فەلسەفی ڕێژەیەكی زێتری هەقیقەتی تێیدایە، لەبەر ئەوە تێگەیشتنی فەلسەفی لە ڕاوبۆچوونی دروست وڕاست لە پێشترە.

٧٢

سەرەڕای ئەمەش گەر ئێمە نرخ و بەهای دیتن لە پێناو خودی خۆیدا دیاری بكەین، بەڵگەیە كە بۆچی مرۆڤەكان پێ لەسەر هەبوونی تێگەیشتن و هەبوونی زانیاری زۆر دادەگرن.

[5] [6] لەوە دەچێت ئەریستۆ لێرەوە بیەوێت ئەو بابەتەی كەلە قوتابخانەی پلاتۆ باسكرا كە پەیوەندی نێوان "ڕاوبۆچوون" و"زانین"ە باسبكاتەوە.

٧٣

كێ بایەخ بەژیان بدات، بایەخیش بەهەبوونی تێگەیشتن و زانینیش دەدات. ئەو كەسانەی كە ئەمەیان بەلاوە گرنگە نەك لە پێناو هیچ هۆیەكی دیكەدا جگەلەوەی بەهۆی سەرنجدان و بەتایبەت بەهۆی بینینەوە: ئەو كەسانە بەتایبەت بایەخ بەتوانای بینین دەدەن، چونكە هەستی چاو بە بەراورد لەگەڵ بەرهەستەكانی دیكە جۆرێكە لە زانستی ڕاست.

٧٤

لە ڕاستیدا ژیان خۆی لەگەڵ نەبوونی ژیان{نا ژیان} بەئامادەبوونی{هەبوونی} سەرنج و بینینەوە جیادەكاتەوە، وە بەهۆی توانای سەرنجدانیشەوە پێناسەدەكرێت. بە لە دەستدانی توانای سەرنج و بینینەوە ژیان شایەنی خۆماندووكردنە وەك ئەوەی كە ژیان خۆی

لەدەستبدات بەنەمانی توانای بینین.[7]

75

توانای بینین خۆی لە بەرهەست وبینینەکانی دیکە هەر بەوە جیادەکاتەوە کە لەهەموویان ڕوونترە، وە لەبەر ئەو هۆیەشە کە ئێمە زۆر بایەخ بە بینین دەدەین. لەهەرجۆرێك لە بینینەکان توانایەك هەیە بۆ ئەوەی لە ڕێی لاشەوە زانیاری سەبارەت بە شتێك بەدەست بهێنین، بۆنموونە وەك بیستنی دەنگ وەردەگیرێت لە ڕێی گوێکانەوە.[6]

٧٦

کەواتە گەر ژیان شایەنی ماندوبوون بێت ئەوە بەهۆی بینینەوەیە، وە گەر بینین جۆرێك لە فێربوونی زانستی و

---

[7] سەبارەت بەئەم لێکچوونە سەیری: Aristoteles, *Ethica Eudemia* VII, 12 (1244 b 26-28)

[6] بەرهەستەکان وەك توانایەکی بێ بایەخ و بێ هودەی ڕۆح کە لەڕێگای جەستەوە بیەوێت شتێك فێربێت. لە نووسینێکی پلاتۆدا بەناوی (414c) *Definitiones*

ئەگەر ئێمە بایەخ بەمە بدەین لەبەرئەوەی ڕۆح لەتوانایدایە زانست وەدەستبخات بەهۆی بینینەوە، سەرەڕای ئەمەش وەك لە پێشەوە وتان گەر لە نێوان دووشتدا کە شایەنی هەڵبژاردن بێت، ئەویان کە خەسڵەتێکی بەرزتری هەیە هەڵدەبژێردرێت. ئیدی ئەنجامەکەشی شتێکە جێی ڕەتکردنەوە نییە. لە هەموو جۆرەکانی بەرهەستەکان توانای بینینە بەپلەی یەکەم دێت و لە هەمووشیان زیاتر بەبەهاترە.

77

ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە تێگەیشتنی فەلسەفی زێتر لە توانای بینین و هەموو جۆرەکانی دیکەی بەدیکردن هەڵدەبژێردراوترە، تەنانەت لەخودی ژیان خۆشی. چونکە لەهەموویان زێتر توانای بەسەر هەقیقەتدا دەشکێت. ئەمەش هۆیەکە کەبۆچی هەموو کەسێك لەسەروو هەموو شتێکەوە بەدوای تێگەیشتنی فەلەسەفیدا وێڵە و بۆی

دەگەرێت.[8]

78

ئەوانەشــی ژیــانی ڕونــاکبیری هەڵدەبــژێرن هاوکــات ژیــانێکی تایبــەت و شــیاویان هەیــە. ئەمــەش لەمــەدا دەردەکەوێت.

79

پێدەچێت وشـەی "ژیـان" بـەدوو واتـا بـەکاربهێنرێت: بەواتای ڕامان و توانا وە هـەروەها بـە مانـای بـەدیهێنانیش. ئێمە لە دووحاڵەتدا دەڵێین زینـدەوەرەکان دەتـوانن ببیـنن: لـە کاتێکـدا ئەگـەر چاویان هـەبێت و هـەر لەدایکبوونـەوە توانای بینینیان هـەبێت، هاوکـات لـە کـاتێکی دیکەشـدا گـەر بەڕێکـەوت چـاویان داخـستبێت یـاخود گـەر ئـەو توانایـە

[8] بەپێی ڕستەی یەکەمی پەرتوکی میتافیزیکا واهاتووە "مـرۆڤ هـەر لەسروشـتەوە بەدوای زانستدا وێڵە". دەشێت ئەمە بەم شـێوە بخوێنرێتـەوە"هـەموو مرڤێـك هـەر لەسروشتەوە حەزی بـە فەلـسەفەیە". ئەمـەش دەشـێت وەك "ستایـشی فەلـسەفە " لێکبدرێتـەوە. بـەڕای ئەریـستۆ مـرۆڤ نـە بەتـەنها چـاوی بڕیوەتـە زانـست بـەڵکو بەتــەنگی وەدەستخــستنی زانــستێکی بەرزیــشەوەیە: Aristoteles, *Ethica Nicomachea* X, 6-8

بـەکاربهێنن و لـە شـتێك بـڕوانن. بەهـەمان شـێوەش ئەمـە ڕاسـتە بـۆ "زانـین" و "ناسـین" هەنـدێك جـار مەبەسـتمان لەمـە {کردەیـە}بـەکارهێنانی توانـاو تێڕامانـە. هەنـدێك جاریش مەبەستمان لێی هەبوونی ئەو توانایەو زانستە.[8]

80

ئیدی گەر ئێمە لەڕێی بەرهەستەکانەوە جیاوازیـەك لـە نێوان زینـدەوو نازینـدەدا بکـەین، وەگـەر "بەرهەسـتکردن" دوو واتای هەبێت کە یەکێکیان بـەکارهێنانی بەرهەسـتەکان دەگرێتـەوە. وە ئـەوی دیکـەش ئـەوە بگەیـەنێت کـە مـرۆڤ لەتوانایدایە سەرنجبدات (لەبەرئەوە بە کەسێکی خەوتووش دەلـێین کـە ئـەو بەرهەسـتەکانی بـەکاردەهێنێت). ئـەوە ئاشکرایە وشەی "ژیان" یش بە دوو واتا بەکاردەهێنرێت بە واتایــەك کەســێکی ئاگــا، کەســێکە کــە دەژی. هــەروەها کەسێکیش کەنوستوبێ ڕاستە ئەمەی پێ بووترێت: چونکە ئـەم کەسـە لـە توانـای دایـە دۆخەکـە بگۆڕێـت. وەبـەهۆی

[8] سەبارەت بەم جیاوازیە سەیر [7]Ackrill, *Aritoteles*, 198-202& Aristoteles, *De anima* II, 1(412 a 10& 22-28)& II,5

ئەوەش ئێمە دەڵێین ئەو كەسە بەئاگایە كە سەرنج و بەرهەستەكانی بەكارە، هەر لەبەر هەمان هۆش ولەبەرئەوەش دەتوانرێ بووترێ ئەو كەسە دەژی.

81

كاتێك ئێمە یەك یاخود هەمان وشە بەدوو واتا بەكاردەهێنین، یاخود كاتێك وەك ئاماژە بەدۆخێكی پاسیڤ دەدەین، ئەوساكە ئێمە واتایەكی ڕاستی و سەرەكی بەهی یەكەم بەكارهێنان دەدەین: بۆنموونە ئێمە بەكەسێك دەڵێین"ئەزانێت" ئەگەر زانین بەكاربهێنێت وەك لەوەی كاتێك ئەو هەر زانستی هەبێت. یاخود دەڵێین ئەو دەبینێت واتە سەیری شتێك دەكات وەك لەوەی ئەو تەنها توانای سەیركردنی هەبێت.

82

هەروەها دەربارەی ئەو شتانەی كەتەنها یەك وشە بۆ بەكارهێنانی هەیە، بەپلەی یەكەم ئێمە تەنها بەواتای زیاتریا زۆریی بەكاری ناهێنین، بەڵكو دەربڕینەكە هەروەها

بەواتای لەپێشترو پاشتریش بەكاردێنین. وەك چۆن دەڵێی تەندروستی بە پلەیەكی بەرز چاكە {یاخود چاكترە} لەوەی دەبێتە هۆكاری تەندروستی، هەروەك چۆن سەبارەت بەشتێك كەبۆخۆی بەهادارە و لە پێشترە لەوەی بەهایەك دەرەخسێنێت. لێرەدا ئێمە دەبێت وشەی "چاكە" كە لە هەردوو حاڵەتدا بەكارهاتووە و بەڵام یەك واتای نییە، چونكە لەیەكێكیاندا سوودگەلێك دەگرێتەوە، لەئەویتریشدا واتە هەبوونی خەسڵەتێكی چاكە دەگرێتەوە.

83

كەواتە ئێمە دەتوانین سەبارەت بەیەكێك كە بەئاگایە{نەنوستووە} بڵێین ئەو بەپلەی نایاب دەژی وەك لەوەی كەسێك كەخەوتووبێت، وەهەمان شت سەبارەت بەیەكێك كە بەڕاستی ڕۆحی خۆی بەكاردێنێت بەبەراورد لەگەڵ كەسێك كە هەر ڕۆحی هەیە. بەهۆی یەكەمیانەوە{ئەوەی ڕۆح بەكاردەهێنێت} دەتوانین ئێمە

سەبارەت بە دووەمیشیان بڵێین کە دەژی-زیندووە-. یەکەمیان لە حاڵەتێکدایە کە چالاکە،بەڵام ئەویتر زیندووەو لەحاڵەتێکی ناچالاکدایە{پاسیڤە}.

84

ئیدی بەکارهێنانی شتێك واتە ئەمە: هەرکاتێك توانایەك هەبێت سەبارەت بە یەك شت، ئەوساکە دەبێت مرۆڤ هەر ئەوەندە بکات {کەتوانای بەسەریدا دەشکێت} بەڵام کاتێك ڕێژەیەکی زیاتر هەیە{لەتوانادا}ئەوسا شتێك دەکات کە لە هەمووی باشتربێت. بۆنموونە شمشاڵ-نای- جا کەسێك کە بیەوێت تەنها شمشاڵ بژەنێت ئەوا بەباشی دەیژەنێت. تاڕادەیەکیش هەمان شت ڕاستە لە حاڵەتەکانی دیکەدا. هەروەها دەتوانین بڵێین کەسێك شتێك بەکاردەهێنێت بەو شێوەیەی کەدەبێت، هەروەها زۆرباش بەکاریشی دێنێت، چونکە هەرکەسێك شتێك بەچاکی و ڕێکوپێکی بەکاربهێنێت، ئامانج وسروشتی ئەو شتەشی لەبەرچاوگرتووە.

85

ئیدی ئێستاکە ئەرك و فەرمانی ڕۆح لەوەدایە کە بەتایبەت یاخود بەزۆری لەبیرکردنەوە و لێکدانەوە بەکاردێت. ئەمەش بەسروشت سوك و ئاسانە بۆ هەموو کەسێك کە لێکدانەوە بکات. کەواتە کەسێك لە پلەیەکی بەرزدا دەژی ئەگەر بەڕێکی بیربکاتەوە و گەر بەتایبەت ئەمەی لە پێناو گەیشتن بە هەقیقەتدا بێت. ئا ئەمە ئەو پیاوەیە کە تێگەیشتنی هەیەو هاوکۆکە لەگەڵ زانستداو ڕێکوپێك تێڕادەمێنێت و دەهزرێت. ئیدی لەم حاڵەتەدا ژیانێکی تەواو واتادار بەو کەسانە دەبڕێت و بە ئەوکەسانەی کە تێگەیشتنی فەلسەفیان هەیە کە ئاماژەشی پێدەدرێت.

86

ئەگەر بۆ هەموو زیندەوەرێك "ژیان" یەك شت بێت لەگەڵ "هەبووندا"، ئەوە ئاشکرایە کە ئەو مرۆڤە پلەیەکی بەرزی تێگەیشتنی فەلسەفی هەیە لە ڕاسترین واتای وشەی هەبوون، وە بەتایبەت کاتێك ئەو کەسە ئەو تێگەیشتنە{یاخود ئەو هەبوونە} لە پراکتایکدا

بەجێبهێنێت و بەنیازبێت و بیەوێت تێڕامێنێ لەوەی کە زیاتر شایەنی ناسینە لەوەدا کەهەیە.

87

هەروەها ڕاستە کە چالاکیەکی تەواو و ناپچڕپچڕ، خۆشی لەگەڵ خۆیدا دەهێنێت. لێرەوە چالاکی تێڕامان لە هەموو چالاکیەکانی دیکە خۆشترە.[9]

٨٨

سەرەڕای ئەمەش جیاوازیەك لە نێوان هەبوونی چێژو خۆشی لە کاتی خواردنەوەدا هەیە، لەگەڵ هەبوونی چێژ یاخود چێژوەرگرتن لە خواردنەوە، چونکە زۆر ڕێی تێدەچێت کە کەسێك تینوی نییە یاخود کەسێك کە شتێك قوتدەدات بەلام حەزیشی لێ نییە، کەچی لە کاتی خواردنەوەیدا چێژی لێوەردەگرێت نەك بەهۆی خواردنەوەوەکەوە، بەڵکو بەهۆی ئەوەی ئەم بە ڕێکەوت لە شوێنێك دانیشتوە و سەیری شتێك دەکات یاخود دەبینرێت.

[9] Plato, *De Staat* 581d

ئێمە دەتوانین سەبارەت بەم کەسە بڵێین کە ساتێکی خۆش بەسەردەبات و لە کاتی خواردنەوەکەشدا خۆشی پێدەگات، بەڵام ئەمە بەهۆی ئەوەوە نییە کە دەخواتەوە یاخود بەهۆی ئەوەشەوە ئێمە کە لە خواردنەوەدا چێژوەردەگرین. بەهەمان شێوەش دەتوانین دەربارەی ڕۆیشتن و فێربوون یاخود هەر چالاکیەکی دیکە بڵێین کەخۆشە، یاخود جێی ڕەزامەندیە، نەك لەبەرئەوەی ئێمە بەڕێکەوت چێژ یاخود ئێشی لێبینین، بەڵکو ئەوەندەی هەموومان بە ئامادەبوونی ئەم حاڵەتە چێژ یاخود ناخۆشی هەست پێ بکەین.

٨٩

بەهەمان شێوەش دەتوانین"ژیان" بەخۆشی ناو ببەین، ئەگەر بە ئامادەبوونی-هەبوونی- ئەو خۆشیە بۆ ئەوانەی کە ئەو جۆرە ژیانە بەسەردەبەن خۆش بێت، وە نەك بۆ ئەوانەی کە بەڕێکەوت دڵیان بەشتێك خۆشە، بەڵکو بە تەنها بۆ ئەوانەی کە ژیان خۆشیە، ئەم ناوبردنە ڕاستە، وە هەستکردن بەو دڵخۆشیە دەگەڕێتەوە بۆ خۆشی ژیان.

٩٠

ئیدی دەتوانین سەبارەت بە کەسێك کە ئاگایە بڵێین زیندووەو دەژی وەك لەوەی کە خەوتووە. هەروەها ئەوکەسەی تێگەیشتنی هەیە زیاتر دەژی وەك لەوەی کەنییەتی، ئێمە دەڵێین کە سەرچاوەی خۆشی ژیان دەگەڕێتەوە بۆ بەکارهێنانی ڕۆحی تێیدایە، چونکو ئەمەش ژێنێکی ڕاستەقینەیە.

٩١

کەواتە ئێستاکێ چەند شێوەیەکی جیاواز هەیە بۆ بەکارهێنانی ڕۆح، بەڵام گرنگترینیان ئەوەیە کە مرۆڤ بەئەندازەیەکی باش لێوەی بگاتە تێگەیشتنێکی فەلسەفی. بێگومان نکولیشی لێ ناکرێت کە خۆشی لە تێگەیشتن و تێڕامانی فەلسەفیدا تەنها یاخود بە تایبەت خۆشی ژیانە. ژیان بۆخۆشی دڵخۆشیە بەتەنها یاخود بەزۆری بۆ ئەو کەسانەیە کە فەلەسەفەکاری دەکەن. چونکە بەدیهێنانی زۆرینەی بیرکردنەوە ڕاستەکان، ئەوانەی کە بەهۆی بالآترین بنەماو پرەنسیپەوە و ئەوانەی تەواو جێگای

متمانەن لە هەموو چالاکیەکانی دیکە، زۆرترین خۆشی ژیان دەچێژن.

٩٢

❁لێرەوە ئاشکرایە کە مرۆڤە ئاقڵمەندەکان بەهۆی ئەزموونکردنی خۆشیەکی ڕاستەقینە و خۆشیەکی بەهادارەوە دەبێت خەریکی فەلسەفەکاری بن❁

ژیانی ڕوناکبیری ژیانی بەختەوەری

٩٣

ئەگەر ئێمە بمانەوێت ئەم بەختەوەریە تەنها لەڕێی بەشەکانیانیەوە{پێکهێنەرەکانییەوە}لێك نەدەینەوە، بەڵکو لەڕێی بەردەوام گەڕانەوە بۆ ژیان، بگەینە هەمان دەستنیشانکردن و وەك تێکستێك وەری بگرین. ئەوا دەبێت هیچ خراپ تێنەگەیشتنێك نەهێڵینەوە دەربارەی ئەوەی کە فەلسەفەکاری لە هەمان پەیوەندیدایە بۆ ژیانی بەختەوەری وەك لەهەمان پەیوەندیشدایە لەگەڵ

سروشتماندا. گەرچی ئێمە مرۆڤێکی بەرفراوان یاخود بێ نرخیش بین. هەموو یەکێك ئەوشتانە دەدۆزێتەوە کە بەرەو ژیانێکی کامەرانی دەبات یاخود کە بەرئەنجامی کامەرانییە،ئیدی ئەو ڕێگایە ماندووبوون هەڵدەگرێت{لە پێناو گەیشتن بە کامەرانی}. سەرەڕای ئەمەش هەندێك لەو هۆکارانەی کە ژیانی ئێمە کامەران و شاد دەکەن مەرجێکی زەرورین و وە هەندێکیشیان سەرچاوەی خۆشین.

٩٤

ئیدی بۆچوونی ئێمە ئەوەیە کە ژیانی کامەران و بەختەوەری لە تێگەیشتنی فەلسەفیدایە یاخود لە جۆرێك لە داناییدایە، یاخود لەوەدایە کە مرۆڤ باشترین خەسڵەتی تێیدابێت، یاخود لەوەدا کە دڵخۆشی هەبێت یاخود لە هەموو ئەم شتانەدایە.

٩٥

دەی ئەگەر ژیانێکی بەختەوەر لە تێگەیشتنی فەلسەفیدا بێت، ئەوا ئاشکرایە ئەمە {بەختەوەریە} تەنها

بۆ ئەوانەیە کە فەلسەفەکاری دەکەن، وە ئەگەر بەختەوەری لەوەدایە کە مرۆڤ باشترین خەسڵەتەکانی ڕۆح یاخود ئەزموونکردنی خۆشی هەبێت، ئەوا ئەمە بەتەنها یاخود بەزۆری بۆ ئەوانە، چونکە هەبوونی باشترین خەسڵەت گرنگترین شتە لەوەی کەهەمانە{لەژیاندا}، وە گەورەترین سەرچاوەی خۆشیشە، گەر ئێمە یەك بەیەکی پارچەکانی سەیربکەین، کە ئەمەش {بەرهەمی} بۆخۆی تێگەیشتنێکی فەلسەفییە. هەروەها ئەگەر کەسێ لافی ئەوە لێبدات کە هەموو ئەو شتانەی بەیەکەوە ژیانێکی بەختەور دەرەخسێنێت، ئەوا شتێکی دیکەشی دێتە سەری کە پێناسەکەیەتی{هی بەختەوەری} لە تێگەیشتنی فەلسەفەدا.[9]

96

[9] پێدەچێت ئەریستۆ لێرەدا شوێنێ دیاربکات لەو مشتومڕەی کە لە نێوان فێرگەی پلاتۆدا هەبوو دەربارەی پەیوەستی بەختەوەری بە ژینێکی پڕ تێرامان ولێخوردبوونەوەدا: Aristoteles, *Politica* VII, 1(1323 a 14-1324 a 4).

ئەمەش شتێك لەگەڵ خۆیدا دەهێنێت كە هەموو كەسێك لەتوانایدایە بیگاتێ{بگاتە بەختەوەری} بۆیە دەبێت سەرقاڵی فەلسەفە بێت. چونكە لەوێدا یاخود بەزۆری لەوێدا ژیانێكی {پڕ}تەواو هەیە، یاخود فەلسەفە لە هەموو ئەگەرەكانی تر بۆ بەختەوەری لە پێشترە، بۆئەوەی ناوی یەك هۆكار بهێنین: لەبەرئەوەی بۆ ڕۆح فەلسەفە باشترین ڕێگایە بۆ گەیشتن بە بەختەوەری.

97

خراپ نییە گەر ئەم خاڵە زێتر ڕۆشن بكەینەوە (بە بەراورد بەو گریمانە گشتیانەی تر) بەهۆی ئەو شتەی كە لەچاوی هەموو شتێكی تردا بەلگەنەویستە.

98

بەلایەنی كەمەوە شتێك هەیە كەلای هەموو كەسێ ئاشكرایە كە یەكێ ژیانێكی دەوڵەمەندو گەورە یاخود دەسەڵات هەڵنابژێرێت بەبێ بەرچاوڕوونی یاخود بەبێ

فامیین و ئەقل، تەنانەت ئەوە ناكات گەر ئەوە لە پێناو دەستكەوتێ یا خۆشیەكی هەرزەیی تێیدابێت، وەك چۆن ئەوانەی بەهەموو ژیانیان ئەمە پیشەیانە. {ئەفسوس} وەك دەردەكەوێ هەموو مرۆڤێ هەوڵیەتی خۆی لەئەو بەرچاوڕوونییە لابدات. ئیدی تێگەیشتنی فەلسەفی لە نەبوونی بەرچاوڕوونییەوە دێت. وە مرۆڤیش هەمیشە یەكێك لەو دوو دژە{فەلسەفە و پێچەوانەكەی} هەڵدەبژێرێت و خۆی لەئەویدیكە لادەدات.

99

وەك چۆن دەبینین كە دەبێت خۆمان لەنەخۆشی لابدەین، بەهەمان شێوەش دەبێت تەندروستی هەڵبژێرین. كەواتە بەم لێكدانەوەیە بێت دەرئەكەوێت كە تێگەیشتنێكی فەلسەفیانە لە چاو هەموو شتێكدا لە هەموویان لە پێشترەو نەك لە پێناو شتێكی دیكەدایە كە لێوەی دروستدەبێت (شایەتحاڵی ئەمە ئەو بۆچوونە باوانەی كەهەن). ئەگەر كەسێك خاوەنی هەموو ششتێك بێت، بەڵام ناساغ ونەخۆش وتوانای تێگەیشتنی نەبێت،

ئەوا ژین هیچ بەهایەکی نییە بۆی، چونکە ئەو ناتوانێت هیچ قازانجێك لەو شتانە بکات.

100

لەبەرئەوە ئەوانەی ئاشنایەتیان لەگەڵ تێکستە فەلسەفەیەکاندا هەیەو لە توانایاندایە تامی بکەن، پێیان وایە شتەکانی دیکە هیچ واتایەکیان نییە. هەر لەبەر هەمان هۆشە کە هیچ کەسێك لە ئێمە ناتوانێت لە هەمووژیانیدا هەردەم مەست بێ یاخود هەر بەمنداڵی بمێنێتەوە.

101

لەبەر ئەم هۆیەشە کە خەوتن گەرچی زۆر خۆشیش بێت خوازراو نییە، تەنانەت گەر ئێمە پێمان وابێت کە کێ بخەوێت هەموو شتێکی خۆشی لایە، لەبەرئەوەی ئەو دیمەنانەی{خەونانەی} کە لە کاتی نوستندا دێنەئاراوە ڕاست نین، بەڵام ئەوەی بە ئاگایی دەبینرێت، ڕاستن. خەوتن و بە ئاگابوون لە هیچدا جیاوازیان نییە مەگەر

تەنها لەوەدا کە ڕۆح لە حاڵەتی بە ئاگاییدا بەریەك کەوتنێکی لەگەڵ ڕاستیدا هەیە {واقیع}، بەڵام لەدۆخی نوستوندا {ڕۆح} هەڵدەخەڵێت. ئەوەی لەدەمی خەونەکانماندا بەدەردەکەوێت سێبەرەو ناڕاستیشە.

١٠٢

هەروەها ئاشکرایە کە زۆرێك لە خەڵکی لەمەرگ هەڵدێت، ئەمەش ئەوەدەگەیەنێ {بەڵگەیە} کە ڕۆح حەزی لەفێربوونە. ڕۆح لەشتێك هەڵدێت کە نایناسێت، کە تاریك و ناڕۆشنە، بەڵام بەسروشتی خۆی بەدوای شتێکدا دەگەڕێت کە ئاشکراو ناسراوە. بەتایبەت لەبەرئەمەیە کە دەتوانین بڵێین دەبێت ئێمە ڕیزێکی تایبەتمان هەبێت بۆ ئەو کەسەی کە بەهۆیەوە خۆر ورووناکی دەبینین. وە دەبێت ڕێزی دایك و باوکمان بگرین لەبەرئەوەی ئێمە قەرزاری ئەو هەموو شتە بەهادارانەین بەهۆیانەوە: چونکە ئەوانن

بەرپرسیارن لەوەی ئێمە کە بتوانین تێگەیشتمان هەبێت. لەبەر هەمان هۆ ئێمە ئەزموونی خۆشیەك دەکەین کە جێی متمانە بێت و وەهەمان شتیش ڕاستە سەبارەت بە ئەوانەی کە دەیانناسین و هاوڕێمانن. ئەمەش ئەوە نیشان دەدات کە ئێمە زێتر بایەخ بە شتێك ئەدەین کە بناسرێت و ڕوون و ئاشکرابێت. وەئەگەر ئەمە بۆ ئەوە بێت{بخوات} کە ناسراوەو ڕوونە، ئەوا بۆ ئەمە بە زەروری بۆ زانست و زانین وتێگەیشتن دەخوات.

١٠٣

سەرەڕای ئەمانەش وەك چۆن بۆنموونە لە خاوەندارێتیدا مرۆڤ جیاوازی لە نێوان وەدەستخستنی شتێك بۆ ژیان لەگەڵ بەختەوەری ژیاندا دەکات، بەهەمان شێوەش پێموابێ ئەمە بۆ تێگەیشتنی فەلسەفی ڕاستە. پێموایە ئێمە بۆ ژیان تەنها شێوەیەکی دیکەمان پێویستە وەك لەوەی ژیانێکی چاکتربژین. دەبێت لەزۆربەی خەڵکی نەگرین کە کامیان پەیڕەودەکەن{واتە تەنها بۆئەوی بژین نەك بەختەوەربن}: واتە کاتێك ئەمان خوازیاری ژیانێکی

بەختەوەرن، بەڵام بە تەنها ڕازی یاخود قایل نین بە شتە سادەکان بۆ ژیان {واتە لەوەزیاتر ناگەڕێن بەدوای بەختەوەریدا} بەڵام کاتێك مرۆڤ پێی وابێت کە ژیان بەهەر نرخێك بێت دەبێت بەردەوام بێت،[9] ئەوا جێگای پێکەنین و گاڵتەجاڕیە کە ئەم کەسە خۆی ماندوو دەکات و مشوری ئەوە دەخوات کە بۆ فێربوونی فەلسەفە دابین بکات چونکە مایەی زانین و ناسینی واقیعی ڕاستەقینەیە.

نێوانداری بەها مرۆییەکان

١٠٤

مرۆڤ دەتوانێت بە لێکدانەوە بەهەمان ئەنجامگیری بگات. ئەگەر تێڕامان لە ژیانی مرۆڤ بە ڕۆژی ڕووناك بێت، ئەوا مرۆڤ دەگاتە ئەو ڕاستیەی کە هەموو شتێك کەمرۆڤ بەلایەوە گرنگە گەمەی سێبەرە.[9] لێرەوە ڕاستە کە مرۆڤ

[9] سەیری ١١٠ و هەروەها Gorgias ١٢٠ بکە.

[9] لێرەدا بەچاولێکردن لە تێزەکەی پلاتۆ ئەریستۆ دەیەوێت بڵێت کە واقیع بۆ ئەو کەسانەی کە ئاگایان لە فەلسەفە نییە جگەلە گەمەی سێبەر بەراوردکردن هیچی

دەڵێت، ئادەمیزاد هیچ نییەو شتە مرۆییەکانیش هەتاهەتایی نین. مرۆڤ دەبێت گاڵتەی بێت بە {واتای}هێزو گەورەیی و جوانی: چونکو هیچ بەهایەکیان نییە. ئەوانە تنەنها کاریگەریان هەیە لەسەرمان{لەسەر دیدەمان} لەبەرئەوەی ئێمە ناتوانین جیاوازیەکی وردیان {لە نێواندا} بکەین.[10]

١٠٥

وەئەگەر یەکێك لە توانایدا بووبێت بیرتیژانە وەك ئەوەی لە چیرۆکی لاینسوس Lynceus کە دەیتوانی لە دیوارو نێوان درەختەکانیشەوە ببینێ، ئەوا دەشێت ئەم مرۆڤە تواناو حەوسەڵەی ڕاگیرکردنی دیدو ڕوانینی کەسێکی تری ئەگەر بتوانێت ئەو {پێکهاتەیەی} چیەتی

دیکە نییە بە بەراورد لەگەڵ ئەوەی کە دەیبینن: , Aristoteles
Metaphisica, V, 29(102 b 24)
[10] Aristotels , *Metaphisica*, II,1 (993 b 9-11)

ئەو کەرەسەی لێدروست بوو بزانێت.[9] هەروەها {واتای}ڕێزگرتن و بەناوبانگی کە زیاتر درکی پێدەکرێت{وەك لەوەی بەچاو دەیبینین} شتێکە کەپڕە لە بێ مانایی دەرنەبڕاو. کێ جارێك بزەیەکی هەتاهەتایی وەرگرێت بەلایەوە گەمژەییە کە بایەخ بەو شتانە{ناوبانگ و ڕێزدەرخستن} بدات. کام لە شتە مرۆییەکان بە هەمیشەیی و بەردەوام دەمێنێتەوە؟ نەخێر، ڕام وایە کە تەنها بەهۆی لاوازی و کورتبینییەوە ئێمە ئەو شتانە بە گرنگ دەزانین.

١٠٦

گەر مرۆڤ ئەمە بە چاوی خۆی ببینێت{تێی بگات}، کێ دەتوانێت بڵێت ئەم کەسە بەختەوەرو شادو بێ خەمە؟ هەر لە سەرەتاوە ئێمە لە سروشت بووین و بەپێی سروتە

---

[9] لاینسیوس یاخود lynxoog ئەفسانەیەی توانایەکی سەیری لە ویستی بینینی هەموو شتێکی نادیاردا هەبووە.

باوەکانی نمایشکردن[9] دروستکراوین بۆئەوەی سزابدرێین. بە وتەی بەساڵاچووەکان کە دەڵێن دەبێت ڕۆح سزابخوات {سزابدرێت} وە ژیانی ئێمە جۆرێکە لە سزادان لەپێناو دەستکەوتنی شتە گەورەکاندا، کە ئەمە لە ژێر کاریگەری پەیامی خوداوەیە.

١٠٧

هاوڕێتی ڕۆح لەگەڵ جەستەدا لە ڕاستیدا چەند ڕێگایەکی هەیە. بۆنموونە بە پێی ئەو هەواڵانەی کە لە Etrusken وەن، واباسکراوە کە زیندانییەکان لە ڕێی کۆت وبەندکردنی لاشە مردووەکەیان بە هی مرۆڤە زیندووەکانەوە ئەشکەنجەدراون، و ڕووی دەموچاویان کراونەتە یەکتر و ئەندامی لاشەیان لەسەر یەکتر دانراوە، بەهەمان شێوەش ڕۆحیش درێژکراوە و بەهەموو ئەندامە

[9] ئەریستۆ ئاماژە بەو سروتە ئاینییە دەدات کە لە هەندێك ئاینزدایە کە تێیدا بەڵێنی ژیانێکی بەختەوەر لە جیهانێکی تردا پاش مردن نمایش دەکرێت. ئیدی ڕزگارکردنی مرۆڤ لە گوناهەکانی لە سروتێك(ڕیتوێلێکی)ی نهێنی دەچێت.

بینراوەکانی جەستەوە گرێدراوە[8].

بڵێسەی خودا لەمرۆڤدا

١٠٨

هیچ شتێك بۆ مرۆڤ خودایی و پیرۆزنییە جگەلەوشتەی کە بۆ مرۆڤ شایەنی خۆماندووکردن {ڕەنجکێشان} بێت. ئەمەش ئەوشتەیە کە لەڕێی بەدیهێنانی تێگەیشتنی فەلسەفی و بیرکردنەوە چنگدەکەوێت. لەوەی کە مولکی ئێمەیە تەنها ئەوشتە نەگۆڕە{نەمرە}کە لەناو ناچێت، خوداییە.

١٠٩

بەهۆی ئەگەرێکەوە دەتوانین لە ژیانماندا سوود لەو توانایە وەربگرین، گەرچی ئەوە هەر لەسروشتەوە سەخت و بارگرانییە، بەڵام سەرنجڕاکێشە، ئەوەش کە بەراوردکردنی مرۆڤە بە بوونەورەکانی تر، کە لە چاو

[8] سەیری *Phedo* 82e

هەموویاندا مرۆڤ لە خودا دەچێت.

١١٠

"ڕۆحی ئێمە خوای ئێمەیە" ﴿جا ئەمە هێرمینمۆس وتبێتی یاخود ئەناکسۆگۆراس﴾ وە هەموو زیندەیەك کە دەمرێ بەشێك لە خوداشی تێیدایە{واتە بەشێك لە زیندوویێتی کە مانەوەی ڕۆحە هەر دەمێنێتەوە}". ئیدی دەبێت ئێمە فەلسەفەکاری بکەین یان دەبێت ماڵئاوایی لە ژیان بکەین و لێی دەربچین، چونکە ئەویتر هەیە، بەڵام ئەمە یا ئاخاوتنێکی پیاوماقوڵانەیە یاخود دێوانەیەتیەکی گەورەیە.[10]

---

[10] هەڵبژاردن لە نێوان ژیان و زیندوویی، زیندوویی وەك ئەویترو بەرامبەری نوستوویی –نەزانی- بەڵام ژیان یەکسانە بەئامانجی فەلسەفە.